

ISTRAŽIVANJA VLADOJA DUKATA NA PODRUČJU HRVATSKE FILOLOGIJE, KNJIŽEVNE POVIJESTI I ANGLISTIKE

IGOR GOSTL

(Leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, Zagreb)

UDK 808.62-3:802.0:820:929 Dukat
Izvorni znanstveni članak
Primljen: 14. V. 1992.

SAŽETAK. Autorov je rad četverodijelno strukturiran. U prvom je dijelu iscrpno predstavljena biografija Vladoja Dukata (Zagreb, 1861–1944), a ostala tri dijela obrađuju različite aspekte Dukatova iznimno opsežna i raznovrsna opusa, u kojem autor razlikuje tri glavna područja: anglističku djelatnost, književno-kritički rad i leksikološke studije.

V. Dukat je, uz Nataliju Wickerhauser i Aleksandra Lochmera, jedan od utemeljitelja anglistike u Hrvata. Njegov anglistički rad obuhvaća prijevode, putopise, prigodne prikaze engleskih književnika, hrvatsko-engleske književne usporedbe i utjecaje, čitanku iz engleske književnosti, a vrhunski mu domet doseže povijest engleske književnosti na hrvatskome jeziku. Većinu svojih znanstvenih priloga Dukat je posvetio hrvatskoj književnosti, među kojima su najvredniji oni iz kajkavske književnosti.

Filološki rad V. Dukata svodi se gotovo isključivo na leksikološke studije. U dvadesetogodišnjem bavljenju rječnicima napisao je više izvrsnih rasprava iz povijesti hrvatske leksikografije, služeći se u leksikološkoj analizi poredbenim postupkom, te pomno istražujući izvore kojima su se služili leksikografi. Dukat je iz četiri stoljeća duge povijesti za predmet svoga razmatranja odabrao uglavnom hrvatske rječnike starijega, te neke hrvatskoga preporodnog razdoblja (Jambrešić, Belostenec, Vrančić, Della Bella, Voltić, Richter–Ballmann–Fröhlich, Mažuranić, Užarević, Šulek).

U završnome dijelu rada autor ističe Dukatovu jasnoću izričaja, istraživanje i opisivanje arhivski dostupnih činjenica te njegovo vladanje građom. Dukat je, zaključuje autor, obasjao sjajnim svjetlom mnoga zaboravljena djela i autore, približio je stare i novije rječnike i upozorio na njihovo značenje u višestoljetnu razvoj hrvatske leksikografije.

Budući da je opsegom impozantno, bogato i po mnogo čemu pionirsko djelo V. Dukata posljednjih desetljeća bilo prepušteno zaboravu, autorov je rad svojevrsan *homage* istaknutomu hrvatskom filologu, književnomu povjesničaru i anglistu, koji je obogatio i zadužio književnu i kulturnu povijest hrvatskoga naroda.

Dana 10. prosinca 1991. navršilo se 130 godina od rođenja Vladoja Dukata, istaknutog i svestranog hrvatskog znanstvenika i filologa, pionira hrvatske anglistike, neumornog leksikologa i književnog kritičara, suverenog poznavatelja ne samo temeljnih hrvatskih književnih ostvarenja, već i onih nedovoljno poznatih djelatnika kojih je djela otkrio, ili bolje osvijetlio i brojnim stručnim i znanstvenim raspravama javnosti približio. Svojim gotovo šezdesetgodišnjim javnim djelovanjem Vladoje Dukat neizmjerljivo je zadužio i obogatio

novim prinosima hrvatsku filologiju te književnu i kulturnu povijest hrvatskog naroda. Krasila ga je velika erudicija i marljivost, neumorno traganje za biografskim i bibliografskim podacima, temeljito proučavanje i sagledavanje tematike koju istražuje. S pravom je August Musić za njega ustvrdio da je predmet o kojem raspravlja potpuno proučio te da mu nastoji pronaći mjesto koje mu u općem razvoju struke pripada, kako bi ga zatim precizno i egzaktno prikazao. Služeći se komparativnom metodom i bogatim znanstvenim aparatom, Vladoje Dukat ostvario je golem opus, širokih vidokrug, prepun detalja, temeljit, precizan i pouzdan – trajnu stečevinu hrvatske filologije i književne povijesti.

Uz preteče anglistike u Hrvatskoj, Nataliju Wickerhauser i Aleksandra Lochmera, u svoj punoći prikazao je Dukatovo temeljno tridesetogodišnje djelovanje u području anglistike Rudolf Filipović¹. O njemu pišu August Musić² i Antun Barac, koji prvi objavljuje integralnu bibliografiju Dukatovih radova na slavistici.³ Više priloga o Dukatu i njegovoj znanstvenoj djelatnosti ostavio je publicist i prevodilac Ivan Esih.⁴

Premda ovaj osvrt na »literaturu« o Vladoju Dukatu nije potpun,⁵ osnovna su djela – neka poodavno napisana – navedena, što zatim svjedoči da ovaj vrli hrvatski znanstvenik nije zaslužio gotovo potpun zaborav u koji je posljednjih desetljeća pao.

Vladoje Dukat rođio se 10. prosinca 1861. u Zagrebu od oca Vjekoslava, poštanskog činovnika, rodom iz Moravske, otkuda mu bijaše i majka, Marija rođ. Aksman, rodom iz Oloouca. U odgovorima na pitanja za autobiografski upitnik, koji je svojeručno ispunio kao suradnik nikad objavljenog *Južnoslavenskog enciklopedijskog rječnika JAZU*, naveo je da su mu otac i mati bili odgojem i osjećajem Nijemci, ali su oboje govorili i češki. Materinji jezik Vladoja Dukata bio je njemački, dok je hrvatski naučio istom u osnovnoj školi na zagrebačkom Kaptolu, u bivšem cistercijskom samostanu. Šest razreda gimnazije polazio je u Zagrebu, a završne razrede, VII. i VIII. u Varaždinu gdje je 1880. položio ispit zrelosti. »Djetinjstvo i prvu mladost«, napisat će Vladoje Dukat u svom autobiografskom upitniku, »proveo sam u Zagrebu koji se u ono doba iz srednjovjekovna gradića počeo pretvarati u moderni grad. Isprva sam ponajviše čitao samo njemački. Hrvatsku sam knjigu živo zavolio kao gimnazijalac. U to sam doba počeo čitati francuski. Engleski sam naučio istom kao profesor.«

Svojih se profesora zahvalno sjećao. Od zagrebačkih profesora predavali su mu Vjekoslav Babukić, Hugo Badalić, Vjekoslav Klaić i Sebastijan Žepić. U varaždinskoj gimnaziji predavali su mu Ivan Švrljuga i Luka Zima čija predavanja su ga se veoma dojmila. Od školskih drugova mnogo je na njega utjecao Milivoj Šrepel, budući redoviti profesor na zagrebačkom sveučilištu.

Dva semestra studirao je klasičnu filologiju na sveučilištu u Beču, a četiri na Zagrebačkom sveučilištu gdje je slušao predavanja iz hrvatske filologije te iz pedagogike i gdje

¹ R. Filipović, *Počeci anglistike u Hrvatskoj* (s potpunom bibliografijom Dukatova rada na anglistici), Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Zagrebu, knj. I. 1951; isti, *Englesko-hrvatske književne veze*, Zagreb 1972.

² A. Musić, *Vladoje Dukat, Ljetopis JAZU*, sv. 42, 1928–29.

³ *Hrvatska enciklopedija*, HIBZ 1945, knj. V.

⁴ *Jutarnji list*, 23. XII. 1931; *Enciklopedija Jugoslavije* I. izd. 1958, knj. III; *Leksikon pisaca Jugoslavije*, Matica srpska 1972; *Prosvjetni život*, IV, 31/34, 1945 (nekrolog)

⁵ Sudove Dukatovih prikaza donose I. Krnić, VI. Lunaček, B. Širola, D. Prohaska, B. Vodnik, R. Maixner, A. Šimčik, K. Šegvić, M. S. Moskovljević, P. Tijan, A. Damić i dr.

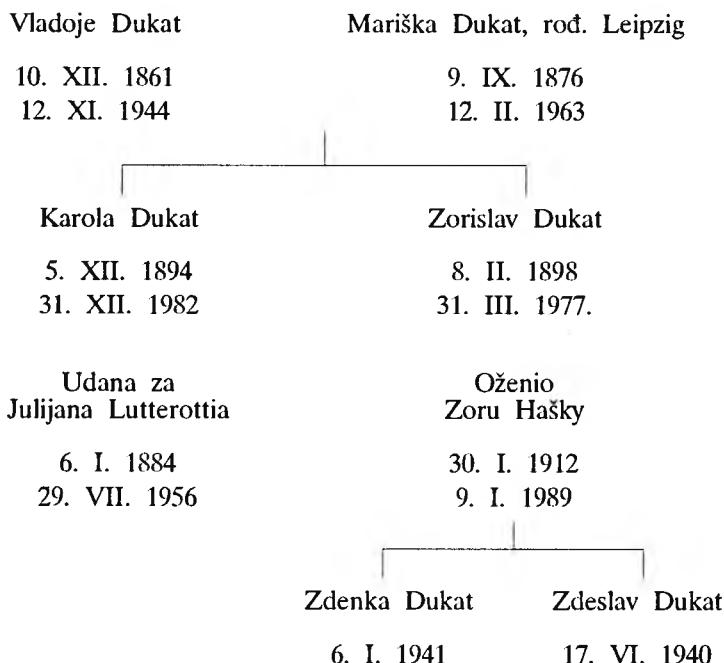
*Josip Crnobori, Portret Vladoja Dukata 1940?
(ulje na platnu, vel. 42 × 52 cm, vlasništvo unuke Zdenke Dukat)*

je diplomirao. Položivši 14. listopada 1884. učiteljski ispit osposobljen je za srednjoškolskog nastavnika grčkog i latinskog jezika. God. 1883/84. proveo je kao suplent (profesorski vježbenik) u Kraljevskoj gornjogradskoj velikoj gimnaziji u Zagrebu, službovao je potom kao profesor na osječkoj gimnaziji (1885–1888), osječkoj realci (1888–1891), realnoj gimnaziji u Karlovcu (1891–1893) te ponovno osječkoj gimnaziji (1892–1904). God. 1904. dodijeljen je kao pomoćni referent Odjelu za bogoštovlje i nastavu pri kraljevskoj zemaljskoj

vlađi u Zagrebu, gdje je službovao do 1908, kada je imenovan ravnateljem gornjogradske velike gimnazije u Zagrebu (1908–1918). Kada je otpočeo I. svjetski rat pridijeljen je opet zemaljskoj vlađi, istovremeno upravljajući gimnazijom. Kao zemaljski školski nadzornik za srednje škole djeluje od 1923. do umirovljenja 1925. Za dopisnog člana JAZU izabran je 1908, za izvanrednog člana historičko-filologičkog razreda 1929, dok je redovnim članom postao 1938. godine.

Oženio se 1903. u Osijeku Mariškom Lajpcig s kojom je imao kćer Karolu i sina Zorislava, advokata i prevodioca.

Rodoslovno stablo obitelji Dukat

Prema vlastitom svjedočenju u već spominjanom autobiografskom upitniku, veoma je volio stare gradove »sa znatnijom historijom« kao što su Mleci, Nürnberg ili Antwerpen. Stoga je mnogo putovao Hrvatskom, Bosnom, Ugarskom i austrijskim zemljama, zatim Njemačkom, Švicarskom, Italijom i Belgijom. Najviše se zanimao za Englesku koju je triput pohodio (1895, 1898, 1905), a posebice ga je privlačio Shakespeareov kraj.

S područja anglistike – kojoj je bio utemeljitelj u nas, otvorivši hrvatskoj književnosti nove vidike i dovевši je u doticaj s jednom od najbogatijih svjetskih književnosti – objavio je u razdoblju od 1891. do 1923. dvije stotine i deset bibliografskih jedinica: od prijevoda engleskih i američkih pisaca (Samuel Johnson, Bret Harte, Rudyard

Kipling, Herbert George Wells, Edgar Allan Poe, Mark Twain), eseja i putopisnih crtica (*Dnevnik, Uspomene iz Londona, Pohod u Stratford, Coventry, Birmingham i Windsor, Sportu Engleza, Valentinovo, Englezi kod kuće, Hogarth*) do književno-povijesnih rasprava, prikaza i kritičkih osvrti (*Književni pabirci, Šenoini prijevodi iz engleske književnosti, Macaulay u hrvatskom prijevodu, Byronov »The Corsair« i Kukuljevićev »Gusar«, Iz engleskog literarnog svijeta, Američka književnost u 19. vijeku, Robinson Crusoe u hrvatskim prijevodima, Dnevnik Samuela Pepysa, Krizmanićev prijevod Miltonova »Izgubljenog raja«, Preradović i engleska književnost, Engleska književnost, Shakespeare i Habelić, Neke shakespearске reminiscencije u Demetrovoj »Teuti«). U izdanju Odjela za bogoštovlje i nastavu objavio je Vladoje Dukat god. 1903. *Čitanku iz englesko-američke i skandinavske književnosti* kao četvrti svezak zbirke *Svjetska književnost u hrvatskim prijevodima*. Godinu dana kasnije Matica hrvatska objavljuje najznamenitije Dukatovo djelo s područja anglistike: *Slike iz povijesti engleske književnosti*. Bila je to prva povijest engleske književnosti na hrvatskom jeziku s primjerima engleskih pisaca u hrvatskom prijevodu – svojevrsna hrestomatija engleske književnosti s vrijednim izvorima za njezino upoznavanje.*

Kao suradnik beletrističkih i stručnih časopisa⁶ objelodanio je brojne kulturne i književnopovijesne priloge popularizatorskog karaktera. U *Nastavnom vjesniku* javlja se Dukat 1896. s prvim znanstvenim prilogima (*O Herondinim mimijambima, Dvije tri o korištenjima latinskog jezika*), no glavne svoje znanstvene rasprave objelodanio je u *Radu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*.

God. 1908. u *Radu* br. 172. objavljuje Dukat znanstveni rad *Hrvatske preradbe Grigelyevih »Institutiones Grammaticae«*, a 1912. godine *Život i književni rad Ivana Krizmanića* (*Rad*, 191).

Slijede brojne znanstvene rasprave s područja hrvatske književnosti, posebice kajkavske, hrvatske književne povijesti te hrvatskog jezika: *»Prilozi ka biografiji Jurja Habelića«* (*Građa za povijest književnosti hrvatske*, 1912), *Habelićev »Syllabus«* (*Građa za povijest književnosti hrvatske*, 1912), *Fra Grgo Martić i Vilim Korajac* (*Rad* 206, 1915). Iste godine u 207. broju *Rada* izlazi jedna od najsnažnijih Dukatovih rasprava, paradigmatički tekst *Pater Gregur kapucin (Juraj Malevac), kajkavski književnik XVIII. vijeka*. Slijede, među značajnijim radovima: *Dvije tri o životu i književnom radu Požežanina Antuna Nagya* (*Rad* 214, 1916), *Kercselichiana (Ljetopis JAZU, 1917)*, *Lovrenčićev »Petrica Kerempuh«* (*Rad* 220, 1919), *Prinosi za biografiju Andrije Jambrešića (Ljetopis JAZU, 1920)*.

Dukatova rasprava *Dobrovský i Hrvati*, objavljena u Zborniku posvećenom 100. obljetnici smrti velikoga češkog filologa i slavista Josefa Dobrovskog, dobila je niz laskavih prikaza u hrvatskom i čehoslovačkom tisku. U povodu 2000. obljetnice Vergilijeva rođenja, Dukat je u ožujku 1931. održao predavanje o Vergiliju kod Hrvata te publicirao temeljit pregled Vergilijevih hrvatskih prijevoda, od Ivana Tanzlingera-Zanottia do Tome Maretića.

Kao jedan od najboljih znalaca Antuna Nemčića priredio je Dukat III. izdanje njegovih *Putositnica* poprativši ga iscrpnom raspravom i bilješkama.

⁶ *Vijenac, Život, Nada, Savremenik, Jugoslavenska njiva, Hrvatski učitelj, Školski vjesnik, Narodna starina* i dr. U *Narodnim novinama* objavljuje putopisne i kulturno-povijesne feljtone.

Vladoje Dukat sa suprugom Mariškom, kćerkom Karolom i zetom Julijanom Luterottiem

Vladoje Dukat sluša prve emisije Radio-Zagreba. Do njega supruga Mariška rođ. Leipzig.

Vladoje Dukat u obiteljskom krugu.

S lijeva na desno: supruga Mariška, Hinko Luterotti (sin Julijanov iz prvog braka), sin Zorislav, snaha Zora, zet Julijan Luterotti kontra-admiral u miru. (Snimila kćerka Karola)

Filološki Dukatov rad svodi se poglavito na njegove leksikografske rasprave, temeljne, egzaktno i precizno prikaze naših starih rječnika, od Vrančića, Belostenca i Jambrešića do Mažuranić–Užarevićeva i Šulekova rječnika. Evo tih radova u kronološkom slijedu:

Jambrešićev »Lexicon Latinum« (Rad 162, 1905)

Izvori Belostenčeva »Gazophylacium latino-illyricum« (Rad 227, 1923)

Rječnik Fausta Vrančića (Rad 231, 1925)

O kompoziciji i vrelima Belostenčeva »Gazophylacium illyrico-latinum« (Rad 235, 1928)

Dubrovačko izdanje Dellabellina »Dizionarioja« (Rad 237, 1929)

Volčićev »Ričoslovnik« (Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, knj. IX, 1929)

Katančićeva kritika »Dellabellina rječnika« (Zbornik iz dubrovačke prošlosti Milanu Rešetaru o 70-godišnjici života, Dubrovnik 1931)

Richter–Ballmann–Fröhlichov rječnik (Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, knj. XIII, 1933)

Rječnik Mažuranića i Užarevića (Rad 257, 1937)

Slovenačke riječi u Šulekovu rječniku (Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, knj. XVIII, 1938)

Crtime o Šulekovu Njemačko-hrvatskom rječniku (Ljetopis JAZU, 1938/39)

Ivan Trnski i Šulekovi rječnici (Rad 277, 1943)

Vladoje Dukat stvarao je neumorno za radnim stolom gotovo do posljednjeg trenutka svoga života. U godini 1944. u *Viencu* br. 3 objavljuje raspravu o vlastitoj hrestomatiji *Sladki naš kaj* u koju je uvrstio 27 reprezentativnih kajkavskih pisaca, pjesnika i dramatičara.

Umro je u vihoru II. svjetskog rata, 12. studenog 1944.

Smrt bijaše gotovo nezamijećena. Dnevni tisak⁷ popratila je tek s nekoliko rečenica. Ipak revni Ivan Esih objavi u *Prosvjetnom životu*⁸

DUBOKO ZAORANA BRAZDA NA POLJU ANGLISTIKE

Temelji anglistike u Hrvata udareni su na prijelazu XIX. u XX. stoljeće. Na nautičkoj školi u Bakru god. 1882. uveden je prvi put u Hrvatskoj engleski jezik kao strani, a predavao ga je Aleksandar Lochmer, autor prve engleske gramatike na hrvatskom. Samo dvije godine kasnije, razumijevanjem i potporom Izidora Kršnjavoga, predstojnika Odjela za bogoštovlje i nastavu, otvara Natalija Wickerhauser u Zagrebu, u Opatičkoj ulici 14, prvu privatnu školu engleskog jezika u Hrvatskoj. God. 1899. uveden je engleski jezik i na Zagrebačkom sveučilištu.

Uz Nataliju Wickerhauser i Aleksandra Lochmera treći kamen temeljac anglistici u Hrvata postavio je Vladoje Dukat. I dok se Lochmer posvetio prije svega jeziku (*O engleskom izgovoru* 1887, *Gramatika engleskog jezika za školu i samouke* 1889, *Englesko-hrvatski rječnik* 1906), a Wickerhauserova pedagoškoj djelatnosti (*O direktnoj metodi u*

⁷ *Nova Hrvatska*, br. 264, 14. XI. 1944.

⁸ IV, 31/34, 1945. poduži nekrolog dostojan života i znanstvenih dostignuća istaknutoga hrvatskog znanstvenika.

obučavanju živih stranih jezika), Dukat se čitav predao engleskoj književnosti, nastojeći svojim »crticama«, prikazima engleskih književnika i njihovih djela, otvoriti Hrvatima nove horizonte jedne velike i nedovoljno poznate svjetske književnosti, ostvarujući ujedno temeljne priloge proučavanju engleske književnosti u Hrvatskoj.

Anglističko djelovanje Dukatovo je raznovrsno: ono se kreće od prijevoda, putopisa i prigodnih prikaza (tzv. crtica) o engleskim književnicima, preko hrvatsko-engleskih književnih usporedbi i utjecaja do čitanke iz engleske književnosti, da bi svoj vrhunac doseglo prvom poviješću engleske književnosti na hrvatskom jeziku. Da bi dopro do najširih slojeva čitalačke publike, što mu je uostalom svrha, služi se jednostavnim, direktnim i upečatljivim književnim formama kao što su feljton, putopis, slike (eufemizam za povijest), crtice (eufemizam za kritički prikaz), pabirci, pisma i uspomene. U skladu s formom bit će, dakako, i sadržaj: građa koju pred čitatelja iznosi lišena je znanstvene analize i višeslojnosti; daleko je od bilo kakve znanstvene studije, budući da one ne mogu aspirirati na popularnost.

Kako je u osnovi Dukatovo djelovanje na polju anglistike popularizatorske naravi – pokretala ga je želja da učini dostupnim svojim suvremenicima ono što oni nisu poznavali – to značajan segment njegova anglističkog djelovanja čine prijevodi engleskih djela na hrvatski jezik.

»Prijevodi su mu svi u prozi; u stihu nije preveo ništa, jer čini se, nije bio vješt stihovima... Zahvaljujući izvrsnom poznavanju engleskog i hrvatskog jezika prevodio je velikom lakoćom i sa mnogo spremne, pa su mu prijevodi dobri i točni, čitljivi i jasni.«⁹

Prevodio je uglavnom kraća literarna djela engleskih i američkih autora: pripovijetke (R. Kiplinga, E. A. Poea, H. G. Wellsa, M. Twaina, B. Hartea i dr.) i ulomke gotovo svih značajnijih proznih djela za potrebe svoje *Čitanke iz englesko-američke i skandinavske književnosti*. Iznimku čine romani *Indijska džungla* R. Kiplinga i *Brodolom* R. L. Stevensona. Kako nije bio vješt stihotvorac Shakespearea nije prevodio, što ne znači da se njime nije bavio.

O 200. obljetnici smrti pjesnika i dramatičara, jednog od najuglednijih engleskih klasičista, Johna Drydena, Dukat god. 1900. objavljuje prijevod njegova *Eseja o dramskom pjesništvu*, upoznavajući hrvatsku kulturnu javnost s »ocem engleske kritike«.

Kao iskusni prevoditelj smatrao je da ima prava pod kritičku lupu staviti i prevodilački rad drugih. Tako piše o Riesel–Filipovićevu prijevodu Goldsmithova *Župnika iz Wakefilda*, kao i o svom iskustvu o umijeću prevodenja. Osvrnuo se i na Krizmanićev prijevod Miltonova *Izgubljenoga raja*¹⁰ u kojem hvali Krizmanićeva liberalna načela i slobodoumlje potaknuto mladenačkim jozefinizmom i idejama francuskih slobodoumnih mislilaca. U prijevodu, naime, opat bistrički Krizmanić niti zaobilazi niti ublažava ona zazorna mjesta u kojima je žestok protivnik katoličanstva, protestant Milton, dao mržnji oduška (*Miltonov »Paradise Lost« u kajkavskom prijevodu Krizmanićevom; Rukopisni Krizmanićev kajkavski prijevod Miltonova »Izgubljenoga raja«*). Dukat se osvrće i na Miletićev prijevod Byronova *Manfreda*, na Vrazove pjesničke prijevode s engleskog te Šenoine prijevode Shakespearea.¹¹

⁹ R. Filipović, *Počeci anglistike u Hrvatskoj*, Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Zagrebu, knj. I. 1951, str. 730.

¹⁰ Rukopisni prijevod Krizmanićev iz 1827. nosi naslov *Ray zgublyen... iz Anglianzkoga na Horvatzki jezik preneshen*.

¹¹ August Šenoa nije znao engleski. Shakespearea je upoznao u Vossovoj njemačkoj obradbi.

Piše osvrt na hrvatske prijevode Robinsona Crusoa, na Bađalićev prijevod Shakespeareova *Koriolana* te o Shakespearskim reminiscencijama u Demetrovoj *Teuti*.¹²

S posebnim zanimanjem proučava Dukat utjecaje i veze između hrvatske i engleske književnosti. Brojni su komparativni englesko-hrvatski književni osvrti koje objavljuje u časopisima, novinama i dnevnicima. Nameću mu se usporedbe između Kukuljevića i Byrona (Byronov *The Corsair* i Kukuljevićev *Gusar*), povezanost Preradovića i engleske književnosti te veze između Nemčića, Jurkovića i Korajca s jedne strane i Sterna, Dickensa, Addisona, Goldsmitha te Thackeraya s druge (*O našim humoristima: Antunu Nemčiću, Janku Jurkoviću i Vilimu Korajcu*).

Navlastito Shakespeareu stalno se vraća, posvećuje mu posebnu pažnju. Upozorava na povijesne izvore *Othella*; povodeći se za obnavljanjem zanimanja za *Troila i Kresidu* u Engleskoj prenosi novo vrednovanje djela k nama; u povodu 300. obljetnice nastanka Shakespeareova *Julija Cezara* objavljuje u *Narodnim novinama* god. 1901 (br. 55) *Shakespeareov Julije Cezar*. God. 1902. objavljuje prikaz o *Mletačkom trgovcu i njegovim izvorima*. O grafiji Shakespeareova imena piše u *Sitmicama o Shakespeareu*... Rudolf Filipović zaključuje »...da je Dukata pokretala u čitavom radu želja da prikaže onog nepoznatog Shakespearea, kojega njegovi suvremenici, a još manje prethodnici, nisu poznavali. Trebalo je da dođe Dukat pa da se ta cijela šekspirijana preda čitaocima naših novina i časopisa.¹³

S engleskim kulturno-civilizacijskim vrijednostima i osobinama upoznao je Dukat svoje čitatelje putem brojnih putopisnih crtica raznolike tematike. One su nastale za ili neposredno nakon njegovih posjeta Engleskoj. Objavljivao ih je pod pseudonimom Anglicus ili Aramis u *Narodnim novinama* u razdoblju od 1895. do 1899. Iz »najvećeg grada svijeta« javlja se sa šest *Pisama iz Londona*; svojim čitateljima opisuje njegove znamenitosti: Tower, British Museum, Windsor i Westminster Abbey. Kulturološkim problemima bavi se u člancima o najstarijim engleskim novinama, barunu Reuteru, srednjim školama u Engleskoj, pučkim knjižnicama, slavljenju Božića i sv. Valentina. Slika Engleze kod kuće i za sportskih aktivnosti. Njegov afinitet prema starim gradovima dobiva potvrdu u putopisnoj bilješci *Stare gradine*. Zaljubljenik u Shakespearea često posjećuje njegov rodni kraj (*Pohod u Stratford*). U »putositnicama« opisuje Birmingham, Coventry, Eisteddford, Warwick Castle.

Ipak pravi predmet Dukatova zanimanja predstavljaju engleski književnici i njihova djela. Ovakve prikaze objavljuje obično povodom raznih obljetnica. Tako o Cowperu piše u povodu 100. godišnjice smrti, Drydenov *Esej o dramskom pjesništvu* donosi u djelomičnom vlastitom prijevodu povodom 200. godišnjice autorove smrti. Stota obljetnica smrti bila je razlogom da se piše o R. Burns, a uz 50. godišnjicu smrti javlja se i prikaz o E. A. Poeu. God. 1900. navršilo se pola milenija od smrti G. Chaucera što je Vlodoja Dukata inspiriralo da

¹² Značajan je broj hrvatskih intelektualaca koji su se sredinom XIX. st. služili engleskim jezikom. Među ilircima dobrim poznavanjem engleskog jezika i književnosti ističu se opat iz Marije Bistrice Ivan Krizmanić i Stanko Vraz, koje valja ubrojiti među prve hrvatske angliste. Englesku književnost dobro su poznavali Petar Preradović i Dimitrije Demeter. Ovog potonjeg osobito je privlačio Byron i Shakespeare. Stjepan Miletić važan je kao popularizator i prevoditelj Shakespearea u nas. Englesku književnost poznaju i čitaju Janko Jurković i Vilim Korajac. Franju Markovića privlači Byron, Shelley i Shakespeare. Engleskim jezikom služili su se k tome Ljudevit Gaj, sin mu Velimir, Ivan Mažuranić, Dragojla Jarnević, Ivan Kukuljević Sakcinski...

¹³ R. Filipović, *Počeci anglistike u Hrvatskoj*, op. cit., str. 733.

SLIKE

IZ

SVJETSKE KNJIŽEVNOSTI.

IZDAJE

MATICA HRVATSKA.

SVEZAK SEDMI.

VL. DUKAT.

SLIKE IZ POVIJESTI ENGESKE KNJIŽEVNOSTI.

U ZAGREBU.

TISAK DIONIČKE TISKARE.

1904.

VLADOJE DUKAT.

—

SLIKE

IZ POVIJESTI

ENGLESKE KNJIŽEVNOSTI.

U ZAGREBU.

IZDALA „MATICA HRVATSKA“.

1904.

Slike iz povijesti engleske književnosti, objavljene u Zagrebu u izdanju Matice hrvatske 1904. prvi su pokušaj predstavljanja cjelokupne engleske književnosti na hrvatskom jeziku.

napiše u *Narodnim novinama* članak o oštroumnom kreatoru *Canterburyjskih priča*, jednom od utemeljitelja engleske književnosti i najvećeg pjesnika do pojave Shakespearea.¹⁴

Vrhunac prosvjetiteljskog rada na polju anglistike dosegao je Dukat *Čitankom iz englesko-američke i skandinavske književnosti* (1903) te *Slikama iz povijesti engleske književnosti* (1904).

»Čitanka«, koju je Dukat trebao ostvariti u suradnji s Hugom Badalićem i Lazom Kostićem, zbog neuspjele suradnje ostala je isključivo njegovim djelom. Za potrebe čitanke Dukat je sam preveo veći broj odabranih tekstova te ju opskrbio kratkim razvojem engleske književnosti. Izbor tekstova engleskih, američkih i skandinavskih pisaca podređen je potrebama škole kojoj je čitanka i bila namijenjena.¹⁵

God. 1904. u izdanju Matice hrvatske objavljene su *Slike iz povijesti engleske književnosti*. U »pripomenku« čitatelju Dukat svoje djelo naziva prvim pokušajem predstavljanja cjelokupne engleske književnosti na hrvatskom jeziku, pa je stoga svjestan svih mana i nedostataka koje slični prvenci u sebi nose. Ovo vrijedno pionirsko Dukatovo djelo bila je svojevrsna zbirka biranih tekstova engleske književnosti (»ogledi rada engleskih pisaca u hrvatskom prijevodu«, kako on napisao) s prvom njezinom poviješću u nas, nepotpunom i nesistematičnom doduše, ali u vremenu kada je djelo nastalo najboljom.

Sumirajući i ocjenjujući dosege i značenje Vladoja Dukata na polju anglistike u Hrvata Rudolf Filipović je ustvrdio:

»Dukat je svojim radom hrvatskoj književnosti otvorio nove vidike, približio joj jednu od najbogatijih književnosti svijeta, naš narod upoznao s mnogim dotad potpuno nepoznatim područjima suvremene svjetske kulture i duhovnog života jednog velikog naroda.«¹⁶

RASPRAVE IZ HRVATSKE KULTURNE I KNJIŽEVNE POVIJESTI

Širok je krug zanimanja Vladoja Dukata i brojne znanstvene rasprave kojima je obogatio i zadužio književnu i kulturnu povijest hrvatskoga naroda. Prvim znanstvenim prilogima javio se god. 1896. u *Nastavnom vjesniku* (*O Heronidinim mimijambima, Dvije tri o korijenima latinskog jezika, Dva latinsko-hrvatska udžbenika XVIII. vijeka*). U 172. broju *Rada JAZU* god. 1908. razmatra deset hrvatskih preradbi Grigelyeve latinske gramatike temeljene na Alvarezovoj, dok u 203. broju istog Akademijina časopisa iz 1914. objavljuje raspravu o književno-prosvjetnom radu Adama Filipovića Heldentalškoga, slavonskog izdavača, pisca i pjesnika pretpreporodnog razdoblja. God. 1923. objelodanio je Dukat u *Narodnoj starini* značajnu kulturno-povijesnu studiju *Iz povijesti hrvatskih kalendara*, a 1927. u *Gradi za povijest književnosti hrvatske* javlja se s prilogima za biografiju Frana Kurelca. Godinu dana

¹⁴ Poduža je lista tema i imena iz engleske i američke književnosti kojih se Dukat dotaknuo: Englesko djelo o Juliju Kloviju, Američki humor, Iz engleskog literarnog svijeta (više napisa), Engleska ratna literatura, Engleske literarne sitnice, Završetak »Viktorijanske ere«, Engleska književnost, Američka književnost u XIX. vijeku, Moderni američki pripovjedači, G. Eliot, G. Meredith, A. Swinburne, R. W. Emerson, R. L. Stevenson, Dnevnik Samuela Pepysa, Iz engleske knjige, M. Twain, B. Harte, H. Irving, A. Tennyson, H. G. Wells, G. B. Shaw, R. Kipling, T. Chatterton

¹⁵ Izdavač *Čitanke* bio je Odjel za bogoštovlje i nastavu.

¹⁶ R. Filipović, *Počeci anglistike u Hrvatskoj*, op. cit., str. 740.

kasnije objavljuje *Priloge za povijest kulture u Hrvatskoj u XVII. vijeku* (Narodna starina, 1928). U *Ljetopisu JAZU* 1932. piše o Vergiliju kod Hrvata s posebnim osvrtom na njegove prijevode, dok u beogradskim *Prilozima za jezik, književnu istoriju i folklor* ovu temu proširuje na stare srpske prijevode Vergilija.

U izdanju Hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda (HIBZ) objavljeno je god. 1942. III. izdanje *Putositnica* Antuna Nemčića koje je uredio Vladoje Dukat. Ovo kritičko izdanje on je popratio bilješkama te napisao potpun, sažet i dramatičan uvod o životu i književnom radu ovog hrvatskog humorista i putopisca. U 273. broju *Rada* objavio je Dukat potom i raspravu koju je naslovio Bilješke uz Nemčićeve »Putositnice«.

U znanstveni vidokrug Dukatov ulaze nadalje Josef Dobrovský, Matija Petar Katančić, Vinko Kalafatić, Adam Alojzije Baričević, Antun Nagy, Rudolf Fröhlich-Veselić i drugi. Hrvatskoj književnosti, dakle, posvetio je Dukat većinu svojih znanstvenih priloga. I dok su rasprave iz hrvatske književnosti najbrojnije, među njima najznačajnije su one iz kajkavske književnosti. U njima je Dukat, književni kritičar i povjesničar, dosegnuo najviše kritičke vrhunce, oživivši i javnosti približivši nevidenom znanstvenom akribijom ne samo značajna ostvarenja hrvatske književnosti, već i ona djela i njihove autore koje je prekrila tama ljudskog zaborava.

O kajkavskom piscu baroknog razdoblja Jurju Hablediću napisao je Dukat više rasprava: u *Građi za povijest književnosti hrvatske* javlja se 1912. s biografskim priložima i *Syllabusom*. God. 1924. ponovno piše o njemu u *Nastavnom vjesniku*, a 1944. uvrštava ga u hrestomatiju *Sladki naš kaj* među dvadeset i sedam drugih kajkavskih pisaca, pjesnika i dramatičara.

O Adamu Baltazaru Krčeliću piše u *Ljetopisu JAZU* 1917, a s prinosima za biografiju Andrije Jambrešića javlja se u ovom Akademijinu glasilu god. 1920. O analizi njegova latinskog rječnika (*Lexicon Latinum*), koju je objavio petnaest godina ranije (*Rad JAZU*, knj. 162, 1905) bit će govora u odjeljku posvećenu leksikografskim studijama Vladoja Dukata.

Zadržat ćemo se sada s nešto više pažnje i potankosti na znamenitim raspravama Dukatovim objavljenim u Akademijinu *Radu* između 1912. i 1921. godine: *Život i književni rad Ivana Krizmanića* (1912), *Fra Grgo Martić i Vilim Korajac* (1915), *Pater Gregur kapucin (Juraj Malevac), kajkavski književnik XVIII. vijeka* (1915), *Dvije tri o životu i književnom radu Požežanina Antuna Nagya* (1916), *Lovrenčićev »Petrica Kerempuh«* (1919), *O književnom i naučnom radu Adama Alojzija Baričevića* (1921).

U podužoj raspravi na 67 stranica prikazao je Dukat *Život i književni rad Ivana Krizmanića*. Život bistričkog opata rekonstruirao je do najsitnijih detalja. Kratki »curriculum vitae« koji potječe od samog Krizmanića poslužio mu je kao osnova biografiji koju dopunjuje obavijestima iz drugih izvora, navlastito iz ostavštine Ivana Krizmanića koja se čuva u Arhivu HAZU.¹⁷ Ivanu Krizmaniću vraćao se Dukat u nekoliko navrata. Osim ove rasprave

17

Ivan Krizmanić, kajkavski književnik i revni pobornik Ljudevita Gaja rodio se 1766. na dobru Vučja Gorica pri Sutli. Bio je četvrto među petnaestero djece Josipa i Doroteje Krizmanić. (Nećakinja Paulina, kćerka brata mu Stjepana, bila je supruga Ljudevita Gaja). Za gimnazijskih nauka u Varaždinu i Zagrebu učio je francuski i engleski, upoznavši se tako s najvažnijim literarnim djelima tih književnosti. (U svom »curriculum vitae« Krizmanić piše kako govori »Croatiam, Germanicam, Latinam, Gallicam, et nonnihil etiam ex Italica et Anglicā«. Zacijelo se s prva četiri jezika služio, dok je potonja dva tek razumijevao). Teologiju je studirao u Zagrebu, Pešti i Beču. Zaredio se 1789. Nakon zaređenja, utjecajem i preporukom biskupa Vrhovca imenovan je prefektom (prefectus studiorum) u

objavio je god. 1916. u *Ljetopisu JAZU Nekoliko dodataka k raspravi »Život i rad Ivana Krizmanića«*. Kako već spomenusmo, u dva prikaza bavio se Dukatom Krizmanićevim prijevodom Miltonova *Izgubljenog raja*.¹⁸

»Krizmanić rodio se u čisto hrvatskom kraju«, piše Dukat, »od čisto hrvatske porodice, pa je vjerojatno, da je već od rane mladosti osjećao ljubavi za zemlju, koja ga je rodila, i za narod, iz kojega bijaše i sam nikao, no iskra njegova rodoljublja bila je zapretana pod pepelom onoga mrtvila, što poput teške more pritiskivaše društveni život u Hrvatskoj u početku XIX. vijeka«.¹⁹

Navodi Dukat kako je Krizmanićev dom postao stjecište rodoljuba, tamo je Gaj razvijao svoje misli o preporodu Hrvatske, a Lisinski spremao prvu hrvatsku operu. Hodočastili su tamo nježni pjesnik *Dulabija* Stanko Vraz, Drašković, Vukotinović, Kukuljević i drugi. Dukat opisuje odnose Krizmanićeve s Vrazom, Rakovcem, Lisinskim i Jarnevićevom. S obzirom na najtešnje veze koje je opat održavao s ocem hrvatskoga preporoda Ljudevitom Gajem Dukat je, korištenjem različitih izvora, dao detaljistički prikaz njihova odnosa. U kasnoj dobi god. 1848 (imao je tada 82 godine) zaigrao je prvi put znatniju ulogu u javnom životu. Pod njegovim predsjedanjem u Mariji Bistrici predložene su i prihvaćene neke reforme svećeničkog staleža, a Krizmaniću je zamjereno što je potpisao zaključke koji potkopavaju ugled katoličkog svećenstva. Pade stoga u nemilost Haulikovu te se dobrovoljno povuče u Omilje gdje 22. VI. 1852. umre u 87. godini života.

Oživotvorivši pomnom rekonstrukcijom životni put Krizmanićev, Dukat se predaje detaljnom razmatranju Krizmanićevih njemačkih rukopisnih putopisa u Peštu i Beč, Dresden te Štajersku,²⁰ jednim ovećim Krizmanićevim djelom, budući da su ostali njegovi književni radovi prijevodi. O pedantnosti, istraživačkom naporu Dukatovu u posvemašnjem izučavanju i otkrivanju predmeta, posvjedočit će sljedeći primjeri. Kada za posjete Beču Krizmanić napominje da je u kazalištu bio dvaput, pri tome ne navodeći naslov prvog kazališnog komada, dok za drugi kaže da se nazivao *Die Mündel*, Dukat se obraća arhivaru bečkog Burgtheatra da bi doznao što je igrano 11. X. 1789; kod prof. Lozovine u Splitu zanima se za autora libreta. Kad Krizmanić navodi naslov komada (*Die Mündel*), onda Dukat svojim čitateljima prikazuje Ifflandov igrokaz u pet činova, prepričavajući u detalje sadržaj bečkog izdanja iz 1787. To se ponavlja kad Krizmanić u Pragu u Narodnom kazalištu prisustvuje izvedbi igrokaza *Die Tochter der Natur*. Dukat nas ukratko upoznaje s autorom Augustom Lafontaineom, »plodnim piscem plačljivih romana«, a onda ponovno vrlo pomno sa sadržajem drame.

Krizmanićev prevodilački rad Dukat je podijelio prema prevođenju na njemačke i hrvatske prijevode. Na njemački Krizmanić prevodi s hrvatskog i engleskog (*Rosalie Antuna*

peštanskom seminaru kojemu je prvim rektorom upravo bio Maksimilijan Vrhovac. Potom na biskupskom sjemeništu zagrebačkom predaje crkvenu povijest. God. 1792. odlazi za župnika u sv. Križu Začretju, a 1818. župnik je u Mariji Bistrici, gdje će provesti trideset godina obavljajući »duhovnu pastvu«, baveći se gospodarstvom, a u dokolici i književnim radom.

¹⁸ Miltonov *Paradise Lost* u kajkavskom prijevodu Krizmanićevu, *Nastavni vjesnik* X, 1902; Rukopisni Krizmanićev kajkavski prijevod Miltonova *Izgubljenoga raja*, *Grada za povijest književnosti hrvatske*, 1916.

¹⁹ V. Dukat, *Život i književni rad Ivana Krizmanića Rad JAZU*, knj. 191, Zagreb 1912, str. 11.

²⁰ *Pesther Reise über Wien*, 1789; *Dresdner Reise*, 1795; *Einflüchtiger Zug aus dem Windischbüchl von Maria Schnee in der Wölling in Raab-Thal am 17. Juny 1811*.

Kanižlića, ulomci iz *Ossiana*, ulomak iz *Eloize i Abelarda* Aleksandera Popea, preveden u prozi s engleskog). Na hrvatski jezik prevodi s njemačkoga, latinskog i engleskog (*Szveta Rosalija*, prijevod sa štokavskog na kajkavski, *Prodečtvo Piuša Šestoga*, prijevod s latinskog *Sermo Papae Pii VI ...*, odlomak *Flundra [Kraljica Mab]* iz Shakespeareove tragedije *Romeo i Giulietta*). U analizi svih prijevoda Dukat svaku tvrdnju popraća primjerima. Posebno se zadržava na kajkavskom prijevodu Kanižličeve *Sv. Rožalije* te na kajkavizaciji barokne i patetične Mrnavičeve drame *Osmanščica*, premda nalazi da nemaju veću literarnu vrijednost. To su književne igrarije, »razbibriga i zimnja zabavica obrazovana čovjeka bez viših literarnih pretenzija... Ali pored tih igrarija Krizmanić je još iza sebe ostavio jedno djelo, koje, premda nije – kao ni drugi književni radovi Krizmanićevi – nikada ugledalo svjetla, ipak autoru svome ujamčuje spominjanje, »aere perennius«. A to je djelo prijevod – dašto kajkavski prijevod – Miltonova epa *Izgubljeni raj* (*The Paradise Lost*).²¹

U *Nekoliko dodataka k raspravi »Život i književni rad Ivana Krizmanića«*²² Dukat navodi da se Krizmanićev prijevod Josefu Šafaříku izvanredno svidao, pa prema odlučnom tonu kojim Šafařík izriče svoj sud, drži da je on Krizmanićev prijevod, ili bar neke ulomke iz njega, dobro poznao. Prijevoda se Krizmanić prihvatio s mnogo samozataje – jer iako nije mogao vjerovati da će prijevod ikada ugledati svjetlo dana, ipak nije žalio truda. Krizmanić je Miltonovo ingeniozno i uzvišeno djelo – nedvojbeno najveći ep engleskog jezika – preveo u prozi, što je bila sreća, jer stihu nije bio vičan. O prijevodu samom Dukat ne govori, jer je njegovu analizu objavio u *Nastavnom vjesniku* deset godina ranije. Naglašava tek da je Krizmanićev *Izgubljeni raj* labuđi pjev kajkavskoga književnoga govora.

Trud ovog rodoljubivog opata – jedno od najzanimljivijih djela hrvatske pretporodne knjige, u novije doba sasvim zaboravljene – zaslugom Vladoja Dukata otrgnut je od zaborava.

U 206. knjizi Akademijina *Rada* iz 1915. godine objavljen je Dukatov znanstveni prilog *Fra Grgo Martić i Vilim Korajac*.

Bosanski franjevac i ilirski preporoditelj kojega je Jagić nazvao Homerovim nasljednikom, a Korajac izvršnim pjesnikom, fra Grgo Martić (1822–1905) proslavio se epom u sedam knjiga *Osvetnici*, glorifikacijom buna i ustanaka kojima je oduševljavao svoje suvremenike. Autor je dvaju putopisa i posebno vrijedne autobiografske proze *Zapamćenja*, objavljene posthumno.

Vilim Korajac (1839–1899), svećenik, jedan od prvih hrvatskih humorista i vrstan pedagog, pisao je humorističke i satiričke pripovijesti (*Šijaci*, *Auvergnanski senatori*), feljtone i pedagoško-didaktičke tekstove. *Filozofija hrvatsko-srbskih narodnih poslovice* znanstveni je rad Korajčev, plod višegodišnjeg proučavanja narodnog blaga. U *Radu* 197, iz 1913. Dukat piše o njem u raspravi o našim humoristima zajedno s Antunom Nemčićem i Jankom Jurkovićem.

U ovom kratkom znanstvenom prilogu Dukat je objavio tri pisma koja je Martić uputio Korajcu (27. X. 1875, 1. VII. 1876, 27. I. 1877), a do kojih je došao dobrotom Stjepana Korajca, brata Vilimova. Korespondenciju prekidaju burni događaji u Bosni, koji su u svoj vrtlog

²¹ V. Dukat, *Život i književni rad Ivana Krizmanića*, Rad JAZU, knj. 191, Zagreb 1912, str. 55.

²² *Ljetopis JAZU*, sv. 31, Zagreb 1916.

zahvatili i fra Grgu Martića kao i Korajčev odlazak za župnika u Zemun, što će ga do te mjere opteretiti da će potpuno napustiti bavljenje književnošću.

Juraj Maljevac odnosno pater Gregur, kapucin, jedan je od danas gotovo zaboravljenih hrvatskih prosvjetitelja. Književni rad ovog nekada glasovitog propovjednika ponovno je vraćen hrvatskoj kulturnoj baštini zaslugom Vladoja Dukata, a posredstvom njegove najopsežnije književnopovijesne rasprave objavljene u *Radu JAZU* (knj. 207) god. 1915. pod naslovom *Petar Gregur kapucin (Juraj Malevac), kajkavski književnik XVIII. vijeka*. Na 125 stranica filigranski minuciozno razrađenog teksta, u najboljoj maniri pozitivističke škole, rekonstruiran je život te iscrpno analizirana djela Jurja Maljevca.²³

Neztranchno vezdassnyega tabora izpiszavanye prvi je veći i sasvim samostalan književni pothvat Maljevčev. Ovom »nepristrasnom ispisivanju« ratne kronologije austro-turskog sukoba posvetio je Dukat 50 stranica svoje kritičke analize. Trijezno, suhoparno kroničarsko pripovijedanje patera Gregura, kojemu nedosegnut uzor Dukat nalazi u Vitezovićevu *Odiljenju Sigetskom*, opseže tri sveska koji se poput godišnjaka javljaju krajem svake ratne godine (1789, 1790, 1791). Dukatu je ova tema pružila priliku da u analizu utka i pregled »ratničke književnosti hrvatske«.

On nabraja dvadesetak književnih radova vezanih za austro-turski rat, a kako bi istaknuo vrijednost Gregurova djela, uspoređuje ga s najboljim među njima.

Duhovni kalendar slobodna je pjesnička obradba latinskog izvornika – omiljene pobožne knjižice Tome Kempenskog *De imitatione Christi* (koju su na hrvatski preveli Marko Marulić god. 1500, te Bartol Kašić 1641) – podijeljena na dvanaest odsjeka s nazivima mjeseci. Ovdje je teži, originalni prozni oblik glatkim i jasnim Gregurovim stihovima učinjen pristupačnijim.

Horvaczka od Kristussevoga narodyenya vittia iz god. 1800. jedini je kajkavski božićni igrokaz, posljednji i najbolji Gregurov književni rad. Iz posvemašnjeg zaborava istrgnuo ga je Dukat posvetivši mu 32 stranice analitičkog teksta. Ističe on kako je Šafařík prvi među književnim povjesničarima izrekao laskav sud o posljednjem plodu Gregurova pera, da bi nakon kraćeg ekskursa u podrijetlo riječi »vitija«, čitateljima ponudio svoju scensku vizualizaciju igrokaza kao i karakterizaciju lica ovog nevelikog (1068 stihova) i jedinog kajkavskog misterija uopće.

»Horvacka« je »vitija«, piše Dukat »vrlo zanimljiv književni produkt, a naivni i dobroćudni ton što provijava cijelu pjesmu, hotični i još češće nehotični humor ... dramatična živost radnje – sve će to ... ugodno pozabaviti i današnjeg čitača«.²⁴

²³ Prema Dukatu, Maljevac je rođen u mjestu Perudina kod Vinice »u Kranjskoj« god. 1734 (a ne 1732. kako donosi Šafařík). God. 1755. stupa u kapucinski red gdje dobiva ime Gregorius. U Zagrebu je »fra Gregorius Vinicensis Capucinus« završio i bogoslovne nauke, a u crkvi sv. Marka izrekao 1781. posmrtno slovo carici Mariji Tereziji. U Zagrebu je ostao i nakon ukinuća gornjogradskog samostana. Pod starost, oko 1800, povukao se u varaždinski samostan gdje je i umro 1812, u 78. godini života. Premda rodom Slovenac, hrvatski mu posta materinskim jezikom te je pisao jedrom kajkavštinom uz primjese štokavizama. Tiskom je objavio desetak djela. Pisao je prigodnice (»pokopno govorenje« prigodom zadušnica Mariji Tereziji, pjesma u čast biskupu Vrhovcu, pjesma prigodnica povodom imenovanja Ivana Erdödyja banom), ratnu kronologiju o austro-turskom ratu 1788–1791, *Duhovni kalendar* i *Horvacku vitiju*, nedvojbeno najbolje Maljevčevo djelo.

²⁴ V. Dukat, *Pater Gregur kapucin ... Rad JAZU*, knj. 207, Zagreb 1915. str. 238.

U zaključnom dijelu svoje duge rasprave Dukat ustvrđuje kako je Maljevac u *Hrvackoj vitiji*, za razliku od svojih suhoparnih, konvencionalnih i praznih prigodnica, našao građu koja potpuno pristaje njegovim sklonostima: idili i humoru. Zato i jest to djelo najbolje što ga je na svome iznaku iznijelo XVIII. stoljeće. Dukat izriče nadu da će se ime patera Gregura, danas doduše s nepravom zaboravljeno, spominjati ubuduće s većim poštovanjem. S druge strane, ova znanstvena rasprava, koja je svojim recima tu svrhu imala polučiti, ocijenjena je paradigmom prema kojoj bi hrvatski znanstveni pomladak trebao pisati književno povijesne rasprave.

Još jednog posve zaboravljenog književnika dotaknuo se Vladoje Dukat u svojim raspravama iz hrvatske kulturne i književne povijesti – profesora zagrebačke gimnazije, cenzora knjiga, Antuna Nagya.²⁵ U 214. broju *Rada* iz 1916. objavljena je Dukatova znanstvena rasprava *Dvije tri o životu i književnom radu Požežanina Antuna Nagya*.

Književni rad Nagyeve Dukat je podijelio na znanstvena djela (*Ispisivanje življenja i činih Napoleona*, 1810), pobožna djela (prijevodi i preradbe), didaktička djela prosvjetiteljskog karaktera, uglavnom prijevodi s latinskog i njemačkog (*Način iz sladkoga soka kukuruzovine rastopni šećer napraviti, Prepisi za likare i ran vračitele*), originalne pjesme prigodnice i prijevode Ovidija (*Žalostnice ili Plačno pjevke i Priobrazne pisme*, u rukopisu) te kalendare (*Kalendar ilirički 1813–1823, Kalendar horvatski 1813. i 1818.*).

Europski entuzijazam prema Napoleonu u Hrvatskoj nije naišao na odjek pa je najopsežnije Nagyevo djelo *Izpiszavanje xivljenja i csinih Napoleona* u Hrvatskoj bilo prava rijetkost. Ovaj prijevod s nepoznata njemačkog originala bila je jedina knjiga na hrvatskom jeziku napisana u doba Napoleonova uspona i slave. Uporabom čudne mješavine kajkavskog (leksika) i štokavsko-ikavskog govora (gramatičko-sintaktička struktura), Nagy je pokušao ostvariti zajednički književni jezik koji bi zadovoljio i štokavce i kajkavce podjednako «ali je pri tom postupao nasumce, nesustavno i bez dovoljnog poznavanja stvari».²⁶

Nagyevim pjesničkim prijevodima Ovidija Dukat je posvetio veliku pažnju. Prijevode deset Ovidijevih elegija *Tristia* (Nagy ih naziva *Placsno Pjevke i Xaloszmice*) i *Metamorfaza* (*Priobrazne knyige*) Nagy je samo djelomice objavio: u svojim kalendarima tiskao je tek neke njihove ulomke. Ovidijev ekonomičan stih, nalazi Dukat, preveden je vrlo slobodno: latinski heksametri pretočeni su u rimovane dvanaesterce. Stvoreno je ugodno i čitljivo štivo – s obzirom na nedostatak Ovidijevih prijevoda autoru je to jamačno i bila prava svrha – no izgubljena je vjerna slika originala.

U nastojanju da potakne svoje zemljake na ljubav prema hrvatskom jeziku, da stvori hrvatsko čitateljstvo koje će prosvjeteliti i podučiti, god. 1813. dao se Antun Nagy na izdavanje kalendara. U svojim »iliričkim« (štokavskim) i »horvatskim« (kajkavskim) kalendarima tiskao je suvremeno prosvjetiteljsko i poučno štivo.

Nakon 50 stranica ispunjenih iscrpnim i detaljnim analizama s mnogo svrhovite digresivnosti (svrha joj je o svemu reći sve, kako bi predodžba bila potpuna), Dukat zaključuje

²⁵ Prethodnik naših preporoditelja Antun Nagy rođen je u Požegi 1774. Pravne nauke završio je, čini se, u Pešti. Na zagrebačkoj kraljevskoj akademiji predavao je povijest. Od 1811. provest će u Budimu trideset i tri godine kao cenzor i revizor knjiga. Nakon umirovljenja odlazi u Kupusinu u Ugarskoj, gdje je i umro uskoro poslije 1847.

²⁶ V. Dukat, *Dvije tri o životu i književnom radu Požežanina Antuna Nagya*, *Rad JAZU*, knj. 214, Zagreb 1916, str. 130.

kako je književni rad Nagyev nevelike vrijednosti i najčešće neoriginalan. Premda nagrađenih literarnih ambicija, on ostavlja u našem dopreporodnom prosvjetiteljskom razdoblju mnogo značajniji trag svojim izdavačkim pothvatima. Njegovo nastojanje »da se bar za Hrvate i Slavonce ustanovi jedan zajednički književni jezik, što ga nahodimo u *Napoleonu*, Nagy je sasvim napustio, otkako se odselio iz Zagreba te sa strane, iz prijestolnice mađarske, motrio mrtvilo narodnoga života i razmišljao o probuđenju njegovu. Nagy je danas kao književnik posve zaboravljen, no kao jednoga od prethodnika preporoditelja našijeh ... trebalo bi da ime njegovo zadržimo u harnoj uspomeni«. ²⁷

Nagy kao književnik više znači po onome što je htio no što je mogao i uspio, pa Dukat uz njega veže sljedeću latinsku sentencu. *Ut desint vires, tamen est laudanda voluntas.* ²⁸

U predstavljajući Lovrenčićeva ²⁹ *Petrice Kerempuha* Dukat se poslužio komparativnom analizom. Raspravu je objavio u 220. knjizi *Rada* god. 1919.

Dukatova komparativna studija sljedeće je strukture:

1. Navođenje osnovnih podataka o djelu s naslovima 15 njegovih poglavlja.
2. Razmatranje etimologije riječi *kerempuh* (ime glavnog junaka smislio je sam Lovrenčić).
3. Navođenje postojeće literature o djelu uz tvrdnju da ga stručna književna povijest spominje tek uzgred.
4. *Till Eulenspiegel*, uzor Lovrenčićevom *Petrici Kerempuhu*.
- 4/1. *Till Eulenspiegel* u njemačkoj književnosti. Usmena predaja i prva literarna obradba iz 16. st.
- 4/2. *Till Eulenspiegel* kao povijesna ličnost, prototip obijesnog vragolana (»prokšenjaka«) i skitnice.
- 4/3. O izdanjima *Tilla Eulenspiegela* i njegovim prijevodima.
5. Uspoređenje *Tilla* i *Petrice*.
- 5/1. O povezanosti Lovrenčićeva djela i njemačkog uzora.
- 5/2. Sličnosti i razlike, preradbe i proširenja.
- 5/3. Analiza 15 poglavlja Lovrenčićeva djela, od Kerempuhova rođenja do »konca njegova življenja«, uz uporabu komparativnog postupka. Svrha je analize uputiti na sve sličnosti i preinake u odnosu na njemački uzor (»Uglednik«).
- 5/4. Izlučivanje izvornih priča Lovrenčićevih s upućivanjem na mjesta gdje se junak hrvatske pučke knjige odvojio od svog njemačkog »uglednika«.
6. Dovodenje Lovrenčićeva djela u svezu s *Matijašom Grabancijašom dijakom* Tituša Brezovačkog.

²⁷ ibid. str. 164.

²⁸ Ako i smalakšu snage, treba ipak pohvalit' volju.

²⁹ *Jakov Lovrenčić* (Zagreb 1787 – Varaždin 1842), autor je dva igrokaza prevedena s njemačkog, pjesama prigodnica, zbirke pripovjedača, urednik varaždinskog kalendara. Najznatniji njegov rad objavljen u Varaždinu 1834. je pripovijest *Petrica Kerempuh* ili *Chini i sivlenye chloveka prokshenoga*. Pripovjedačka građa podijeljena je u 15 dijelova s dodatkom (*Prilosek*).

- 6/1. Utjecaj Brezovačkog na Lovrenčića.
Djelo starijega zagrebačkoga komediografa u mnogo čemu služi kao uzor djelu mlađeg varaždinskog književnika.
- 6/2. O Matijašu Grabancijašu dijaku.
- 6/3. Usporedbe i sličnosti između Petrice Kerempuha i Matijaša Grabancijaša.
- 6/4. Ivan Trnski, Grabancijaš dijak i Petrica Kerempuh.
U satiri *Zvekan opet na svijetu* Trnski se služi likovima Brezovačkog i Lovrenčića.
7. O izdanjima *Petrice Kerempuha*.
Dukat navodi 14 izdanja od kojih je autor doživio samo prvo. Drugo izdanje iz 1849. već je štokavizirano, III. iz 1861. znatno je prepravljeno u odnosu na Lovrenčićev izvornik.

* * *

Izmijenjena izdanja sve manje sliče na Lovrenčićeva Petricu. Ona s kraja XIX. i početka XX. st. preuzimaju sve to više građu iz *Tilla Eulenspiegela*, da bi se neka od njih svela na puki prijevod s njemačkog (*Pravi Petrica Kerempuh*), ili kombinaciju njemačke pučke knjige i domaćih pučkih šala (*Pustolovine Petrice Kerempuha*). Tako se postupno, do između dva rata, *Petrica Kerempuh* pretvara u knjižarski pothvat, a zahvaljujući Krleži prelazi u književnu legendu, koja će naposljetku odgurnuti u zaborav izvorni lik Lovrenčićev.

Adamu Alojziju Baričeviću, polihistoru, humanistu, latinistu i bibliografu Dukat je posvetio više rasprava.³⁰ Mi ćemo se baviti prvom među njima: *O književnom i naučnom radu Adama Alojzija Baričevića* (1756–1806), objavljenoj u *Radu* god. 1921.³¹

Dukatovo istraživačko polazište predstavlja opsežan životopis Baričevićev Aleksija Horanya,³² te već spomenuta korespondencija. Dukat istražuje Baričevićev književni i znanstveni rad, donosi ocjenu biografije uglednog talijanskog latinista Girolama Ferria (*Vita Hieronymi Ferri*), jednog od rijetkih tiskom objavljenih Baričevićevih djela. Neispunjeni ostaju Baričevićevi planovi o objavljivanju književne povijesti hrvatske kao i biografskog rječnika pisaca kontinentalne Hrvatske.

»Baričević je, doduše, koliko razabiramo iz korespondencije njegove skupljao građu ... ali čini se da nije dospio da od te građe stvori gotovo djelo, pa onda se malo po malo i sama građa raznijela i izgubila.«³³

Index librorum a seculo XVII. Zagrabiae editorum, popis hrvatskih, talijanskih, latinskih i njemačkih knjiga iz XVII. st. izdanih u Zagrebu, a za koji Dukat drži da predstavlja dio

³⁰ Osimu *Radu* (224, 1921; 243, 1932), o Baričeviću Dukat piše u *Suvremeniku* (4, 1921), *Nastavnom vjesniku* (8/9, 1922/23), *Narodnoj starini* (7, 1924) i *Ljetopisu JAZU* (46, 1934).

³¹ Ovaj svestrani svećenik pisao je pjesme na latinskom, dvadeset i pet godina vodio brojnu prepisku sa stranim i domaćim latinistima. Bavio se numizmatikom, proučavao hrvatsko kulturno i književno naslijeđe. Njegov katalog zagrebačkih izdanja tiskanih između 1690. i 1800. prvenac je hrvatske bibliografije.

³² U zborniku *Nova Memoria Hungarorum et Provincialium scriptis editis notorum*. Pešta 1792. Pri izradbi ovog zbornika surađivao je i Baričević.

³³ V. Dukat, *O književnom i naučnom radu Adama Alojzija Baričevića* (1756–1806), *Rad JAZU*, knj. 224, Zagreb 1921, str. 77.

Baričevićeve biblioteke, »nije bez vrijednosti za hrvatsku bibliografiju«. Pokazuje se, međutim, da je mnogo značajniji no što Dukat sudi.

Navodi Dukat i različite Baričevićeve pjesme na latinskom ili laudacije u pjesničkoj prozi, njegova izdanja tuđih djela (hrvatske povjesnice Josipa Mikocija, nekoliko latinskih pjesama dubrovačkog latinista Franje Dolcia).

Dukata je posebno zanimala Baričevićeva latinska korespondencija. Ustvrdio je da je Baričević bio rasni epistolograf. Čitava korespondencija sačuvana je u prijepisima, a obuhvaća razdoblje nešto veće od četvrt stoljeća (1779–1805). Dopisivao se s Talijanima (15), Nijemcima (8), Slovincima (2), jednim Rusom, Hrvatima (40), Česima (2), jednim Srbinom i Mađarima (26); ukupno s 94 osobe.

Gorljiv bibliofil i studiozni numizmatičar, ovaj skroman, samozatajan znanstvenik (član dviju akademija, petrogradske i napuljske) bio je, s gorčinom zaključuje Dukat, više priznat izvan domovine nego u njoj samoj.

Leksikološke studije

Filološki Dukatov rad svodi se, uz poneki ekskurs u područje latinskog jezika i gramatike, isključivo na leksikološke studije. U dvadesetgodišnjem bavljenju rječnicima Dukat je napisao više izvrsnih rasprava iz povijesti hrvatske leksikografije služeći se u leksikološkoj analizi poredbenom građom te istražujući s velikom pomnjom izvore kojima su se leksikografi služili.

Iz četiri stoljeća duge povijesti hrvatske leksikografije Dukat je za predmet svojih razmatranja odabrao uglavnom naše stare rječnike kao i neke iz preporodnog razdoblja. Svoje studije objavljivao je u većini slučajeva u Akademijinu *Radu*.

Prvom leksikološkom raspravom o višjezičnom rječniku Andrije Jambrešića javio se god. 1905, da bi sljedeća uslijedila nakon duge stanke od sedamnaest godina. God. 1922. pod svoje leksikološko povećalo stavlja Belostenčev *Gazofilacij*, kojemu se ponovno vraća 1928; u međuvremenu (1925) bavi se temeljnim djelom hrvatske leksikografije – prvim samostalno otisnutim petojezičnim rječnikom Fausta Vrančića. U godinama 1929. i 1931. analizira drugo (dubrovačko) izdanje trojezičnog rječnika Ardelia Della Belle. Raspravu o Voltićevu *Ričoslovníku* hrvatsko-talijansko-njemačkom objavio je god. 1929. Predmet njegova zanimanja su i dva rječnika iz razdoblja hrvatskog narodnog preporoda: *Njemačko-hrvatski slovar* Mažuranića i Užarevića, prvo značajnije preporodno leksikografsko djelo, i Richter–Balmann–Fröhlichov rječnik, prvi njemačko-hrvatski rječnik u Hrvata uopće. U tri navrata vraćao se njemačko-hrvatskom rječniku Bogoslava Šuleka. Posljednji put javio se leksikološkom studijom *Ivan Trnski i Šulekovi rječnici* 1943, godinu dana pred smrt.³⁴

Jambrešićev »Lexicon Latinum«

Isusovac, profesor filozofije i filolog Andrija Jambrešić (1706–1758) objavio je 1742. u Zagrebu četverojezični rječnik »Lexicon Latinum Interpretatione Illyrica, Germanica et Hungarica Locuples«. Ovaj latinsko-hrvatsko-njemačko-mađarski rječnik namijenjen izo-

³⁴ Dukat je raspravu dovršio 1942 (primljena je na sjednici Poviestno-jezikoslovnog razreda 26. VI. 1942), a objavljena je god. 1943, u 277. knjizi *Rada HAZU*.

brazbi mladeži u jezuitskim školama ima dva dijela: višejezični s latinskim osnovnim stupcem na 1068 paginiranih stranica i s 27 000 riječi, i znatno manji, dvojezični hrvatsko-latinski dio (tzv. *Index Illyrico, sive, Croatico-Latinus*) na 72 stranice sa 7 000 riječi. Leksička građa u osnovi je kajkavska uza znatan broj čakavizama i štokavizama. Na kraju rječnika nalaze se za školske potrebe napisani dodaci – »appendices«. Prvi je *Index Illyrico, sive, Croatico-Latinus*. Slijede mali priručni rječnici poredani po strukama. *Indiculus Particularis Nominum* ... s nazivima drveća, riba, ptica, insekata, odjeće, bolesti... zatim zbornik običnog bilja: *Nomina Herbarum Usitationum*. Slijedi kalendar *De modo numerandi dies mensium, per Nonas, Idus et Calendas*, pa *Tabula Numeri*. Posljednji dodatak čini *Orthographia seu recta Croatice (generali vocabulo Illyrice seu Szlavonice) scribendi ratio*. Popularnosti rječnika pridonijele su za školski priručnik neobične ekstemporacije – uz neke leksičke jedinice pridodane rimovane pjesmice (ukupno 34) moralno-poučnog sadržaja, nerijetko sarkastične. Neke su isključivo na hrvatskom, druge pak uz hrvatske imaju njemačke i mađarske stihove.

U predgovoru naslovljenu *Prefatio et Declaratio Operis* Jambrešić, taj »Croata Zagoriensis« koji je čitav svoj život posvetio školskom radu, navodi kako je presbiter i isusovac Franjo Sušnik, odazivajući se unutrašnjem rodoljubivom pozivu, prionuo da izradi za školsku mladež ilirski rječnik, budući je Habdelićev već bio zastario. Do 1739. sastavio je Sušnik hrvatsko-latinski dio (*Index Illyrico, sive, Croatico-Latinus*), no započeti posao prekida bolest i smrt.³⁵ Posao prihvaća Jambrešić koji pod pritiskom tiskare radi u žurbi i završava rječnik u vrlo kratko vrijeme (1739–1742).

Prihvaćajući se analize Jambrešićeva rječnika, Dukat je prethodno proučio sve relevantne izvore.³⁶ Na samom početku analize tvrdi da je Jambrešićev rječnik čedo novijeg vremena i unapredovale leksikografije, no uza sve to iskazuje nedostatke što su posljedica dvostruka njegova autorstva te brzine kojom je rađen. Prije samog razmatranja Dukat će svoj predmet proučavanja najprije detaljno opisati, a onda se zadržati na najvažnijim njegovim dijelovima. Od brojnih dodataka rječniku odabrao je te iznio glavne misli iz Jambrešićeve rasprave o ortografiji.³⁷

Dakako, osnovna razmatranja Dukatova odnose se na leksiku samu. Do hrvatskih tumačenja Jambrešić najviše drži, zato su ona točna, najopsežnija, s vrlo bogatom sinonimikom, tako potanko obrazložena kao da je riječ o konverzacijskom leksikonu. Neka tumačenja obogaćena su moralizatorskim napucima. Osobitu pažnju Dukat posvećuje toponimici po kojoj se ovaj rječnik razlikuje od drugih. Osim što za svaki toponim daje hrvatski, njemački i mađarski ekvivalent, Jambrešić ide i u povijesni ekskurs, kojega dužina ovisi o važnosti geografskog mjesta.³⁸

³⁵ Dok su Dukat i Milčetić Sušnika smatrali začetnikom, a Jambrešića autorom rječnika, Fancev u raspravi *O autorstvu i postanju rječnika Lexicon latinum ... Zagrabiae 1742* objavljenom u *Južnoslavenskom filologu* knj. 3. Beograd 1922/23. dokazuje da je autor rječnika Sušnik, a Jambrešić urednik i njegov izdavač.

³⁶ P. J. Šafařík, *Geschichte der illyrische und kroatische Literatur*; Ivan Milčetić, *Vijenac* 1887; Stoecker, *Collectio Script. Societas Jesu I*; *Sommervogel, Bibliothèque de la Compagnie de Jesus IV*.

³⁷ Jambrešić pravopisnu raspravu otpočinje samoglasnicima, bavi se akcentima, aspiracijom i aspirarnim suglasnicima (odjeljak *De spiritibus*). Posebice razmatra suglasnike c, č, s, š, ž. U pravopisnom naputku nema riječi o geminatama, premda ih Jambrešić u rječniku primjenjuje. Dukat primjećuje kako se naš leksikograf nije uvijek pridržavao pravila koja je iznio.

³⁸ *Celje* je objašnjeno s 23 retka, *Križevci* s 27, *Osiijek* s 37 redaka, *Zagreb* s pola stupca, *Hrvatsko kraljevstvo* s dva stupca, *Mađarska* s dva stupca, *Ilirik* s pet stupaca.

Njemačka tumačenja su kraća, odaju dobra znanja koji se trudi da piše književnim jezikom. Mađarski leksički paralelizmi su najkraći.

U valorizaciji rječnika Dukat se poslužio komparativnom metodom, uspoređujući Jambrešićev rječnik s rječnicima Belostenca i Habledića, a koristio se i Šafaříkovom ocjenom. Govoreći o gotovo istodobno objavljenim rječnicima Belostenca i Jambrešića, Šafařík ističe kako je uočljivo da je mali rod Hrvata (Šafaříku su Hrvati samo kajkavci) u tako kratkom vremenu dobio dva rječnika takva obima. Razlog što se Jambrešić odvažio da poslije Belostenca izda svoj rječnik Šafařík tumači činjenicom da su priloženi prijevodi na mađarski i njemački mogli nemalo utjecati na vrijednost Jambrešićeva rječnika.³⁹

Uspoređujući Jambrešićev i Belostenčev rječnik Dukat iznosi tvrdnju da je Belostenčev *Gazofilacij* uopće obilatiiji i potpuniji,⁴⁰ no Jambrešić s više pomnje bira latinske riječi. Belostenec je bolji poznavatelj hrvatskog jezika, no Jambrešić prevodi okretnije. Dukat je prvi izrekao misao da je Jambrešićev rječnik posljedica moguće književne konkurencije koja je vladala između isusovaca i pavlina:

»Jambrešićev je rječnik izdao jezuitski red s potporom staleža; zacijelo je to djelo bilo plod neke književne konkurencije naperene protiv Pavlina kojima pripadaše stariji leksikograf [Belostenec]«. ⁴¹

Uspoređujući Jambrešićev rječnik s *Dikcionarom* Jurja Habledića iz 1670. Dukat se poslužio neobičnom tvrdnjom kajkavskog književnika i revnog suradnika Šafaříkove povijesti hrvatske književnosti Tome Mikloušića, koji je Habledića čak imenovao, uz Sušnika, suautorom rječnika. Premda je ova tvrdnja začuđujuća, Dukat je usporednom postupku podvrgao oba rječnika. Jedinu sličnost nalazi između kratkog hrvatsko-latinskog dijela (*Index Illyrico, sive Croatico-Latinus*) Jambrešićeva rječnika (za kojega iz predgovora saznajemo da ga je Jambrešić neizmijenjenog preuzeo od Sušnika) i Habledićeva *Dikcionara*. Da bi ovu svoju tvrdnju potkrijepio Dukat provodi analizu ispisujući niz riječi slova M, da bi potom ustvrdio kako se Sušnik u sastavljanju svog hrvatsko-latinskog indeksa poslužio već objavljenim Habledićevim *Dikcionarom*. Otuda, valjda, i Mikloušićeva tvrdnja, koju preuzima i Šafařík, o Habledićevu suautorstvu u Jambrešićevu rječniku.

U potrazi za podrijetlom štokavizama i čakavizama u rječniku Andrije Jambrešića Dukat se ponovno poslužio uspoređenjem, ovaj put s rječnicima Fausta Vrančića, Ardelia Della Belle i Jakova Mikalje, da bi u zaključku isključio svaku mogućnost utjecaja ovih rječnika na Jambrešićev, te ponovio ranije izrečenu ocjenu o Jambrešićevu rječniku kao sasvim samostalnom i originalnom djelu.

Ovu vrlo zanimljivu, iscrpnu i informativnu raspravu Dukat je zaključio sljedećom ocjenom:

»Jambrešićev *Leksikon* ima doduše mnogo nedostataka, ali on zaslužuje našu pažnju nesamo zato, što je, dajbudi u hrvatskom dijelu, izrađen sasvim samostalno, već i zato što je, ako ga prosudimo sa stajališta latinske leksikografije, svakako najbolji od naših starijih

³⁹ Naklada Jambrešićeva rječnika vjerojatno je bila i veća od Belostenčeva, no kako je rječnik donio obilje mađarske i njemačke leksičke građe, postao je zanimljiv i izvan Hrvatske do te mjere da je u njoj postao raritetom.

⁴⁰ Riječ *bellum* opseže u Jambrešića 3 retka, u Belostenca 31; *caput* u Jambrešića 25, u Belostenca 38; u slovu B Belostenec, primjerice, ima 32 leksema kojih u Jambrešića nema. Zatim Dukat navodi svakog od njih.

⁴¹ V. Dukat, *Jambrešićev Lexicon Latinum*, Rad JAZU, knj. 162, Zagreb 1905, str. 220.

rječnika ... U povijesti naše školske literature zapremat će Jambrešićev *Lexicon* uvijek vrlo odlično mjesto. Zato je u redu, da i ime autora njegova, koji se u doba mračno i mlohavo toliko trudio oko hrvatskoga školstva, vazda držimo u zahvalnoj uspomeni.«⁴²

Izvori Belostenčeva »Gazophylacium latino-illyricum« O kompoziciji i vrelima Belostenčeva »Gazophylacium illyrico-latinum«

Ove dvije Dukatove rasprave, prva objavljena u Akademijinu *Radu* 1923. a druga 1928. godine, bave se Ivanom Belostencom (1595–1675), učenim pavlinskim redovnikom, pjesnikom, piscem i leksikografom, i najvažnijim njegovim djelom, velikim enciklopedijskim dvojezičnim hrvatsko-latinskim rječnikom *Gazophylacium seu latino-illyricorum onomatium aerarium*. U rječniku su dva dijela: prvi latinsko-hrvatski ima ukupno 1288 stranica i oko 40 000 latinskih riječi sa znatno većim brojem hrvatskih značenja (hrvatsko objašnjenje ima dva, tri ili više sinonima). Drugi, hrvatsko-latinski dio ima 650 stranica odnosno oko 25 000 riječi. Belostenčevo monumentalno djelo, ujedno najbogatiji i najveći kajkavski rječnik, ležalo je u rukopisu šezdeset i pet godina u pavlinskom samostanu u Lepoglavi. Aprobaciju za tisak dao je pavlini general Poljak Krizostom Kozbijalović god. 1737. »u samostanu uobičajene naše rezidencije u Marienthalu«, nakon što je ocijenjeno »da ne podliježe nikakvoj zabludi«, čak da će biti na korist slavnome ilirskom narodu. Rječnik je objavio god. 1740. pavlin Jerolim Orlović. Veliko jezično blago sakupljeno u hrvatsko-latinskom dijelu Belostenec je smatrao zadatkom svojega života i radio ga s velikim trudom, kako veli *Prologus ad lectorem*, do poznih godina. Tek u sedamdesetoj godini života (oko 1665), kako sam Belostenec kaže u predgovoru, počeo je izrađivati latinsko-hrvatski dio radi potreba u latinskim školama. Radio je na tom dijelu rječnika devet godina, a bilo mu je sedamdeset i devet kada ga je dovršio.⁴³

Latinsko-hrvatski dio Dukat je proglasio prostom kompilacijom sedamdesetogodišnjeg starca koji nije imao ni vremena, ni snage, ni volje da sam složi latinski rječnik »za koji posao jedva da dostaje i cijeli ljudski vijek... Zato je hvatajući se, kao starac na pragu vječnosti, posla da svome hrvatsko-latinskome rječniku prida i latinsko-hrvatski dio, na svome stolu skupio ono nekoliko tuđih djela, što mu ih podavaše biblioteka pavlinskog manastira u Lepoglavi, i po njima skalupio svoj *Gazophylacium latino-illyricum*«. Vlastiti mu rad, osim prijevoda latinskih riječi i fraza stoji u obilju mudrih rečenica, što ih je dodavao pojedinim člancima.«⁴⁴

U nastavku razlaganja Dukat navodi pet izvora koji su Belostencu poslužili u sastavljanju latinske (a u nekoliko i hrvatske) leksičke građe *Gazofilacija*. To su: Calepinus, Januensis, Calderinus, Kirsch i Della Bella.

⁴² V. Dukat, *Jambrešićev Lexicon Latinum*, op. cit., str. 234.

⁴³ Prema rukopisu Ivana Krištolovca, koji je pohranjen u budimpeštanskoj Sveučilišnoj knjižnici, Belostenec je najprije izradio latinsko-hrvatski dio rječnika. Usporedi Ivan Krištolovec u *Brevis relatio* (1722). »... Qui florente adhuc aetate composuit Dictionarium Latino-Croaticum et contra Croatico-latinum...«, citirano prema: Josip Vončina, *Leksikografski rad Ivana Belostenca*, Dodatak pretisku *Gazophylaciuma*, Zagreb 1973, str. XV. Franjo Fancev u raspravi *O postanju iliričko-latinskog dijela Belostenčeva rječnika* (u *Prilozima za književnost, jezik, istoriju i folklor*, III, str. 150–165) dokazuje da taj dio rječnika nije mogao biti napisan prije 1665, kako to tvrdi predgovor, već poslije 1670, budući mu je osnovom služio Habeličev *Dikcionartiskan* u Grazu god. 1670.

⁴⁴ V. Dukat, *Izvori Belostenčeva Gazophylacium latino-illyricum*, *Rad JAZU*, knj. 227, Zagreb 1923, str. 81.

Dictionarium Ambrozija Calepinusa⁴⁵ poslužio je Belostencu kao najvažniji izvor leksičke građe. Opsežnog Calepina Belostenec skraćuje, izostavlja sve što nije prijeko potrebno, razumljivosti radi prevodi ga slobodno ili prenosi skraćeno. Na rijetka proširenja ide samo zbog jasnoće. *Catholicon* Joannesa de Janua (Joannes Januensis), mali je rječnik iz XIII. st. dominikanca Giovanni de Balbia iz Genove (Janua). Prema broju leksičkih jedinica uz koje se spominje ime Januensisovo Belostenec je podosta koristio i ovaj izvor. Latinsko-talijanski *Dictionarium* Caesara Calderinusa, tzv. »mali Calepinus« rabljen je znatno rjeđe od Januensisova rječnika.

Prihativši mišljenje Franje Fanceva da je izdavač, a ujedno i priređivač Belostenčeva rukopisa, bio pavlin Jerolim Orlović,⁴⁶ Dukat nastoji dokazati da je Belostenčeva osnovna koncepcija izmijenjena, a čitav rukopis iz temelja prerađen. Evo te argumentacije:

»Belostenec se, kako dokazuje izbor njegova najznatnijeg izvora [Calepinus] starao oko toga, da sastavi rječnik koji će sadržavati riječi latinskog govora *rimskih* klasičnih pisaca. No izdavaču se rukopisa ta osnova njegova činila pretijesnom. On je držao da u *Gazophylacium* valja da uđe *cjelokupna* građa latinskoga jezika ... da rječnik bude ogledalo nesamo rimske, već i čitave latinske literature uopće.«⁴⁷

Proširivši tako osnovnu izvornu koncepciju Belostenčeva *Gazofilacija*, tvrdi Dukat, Orlović je uzor potražio i pronašao u latinsko-njemačkome rječniku Adama Kirscha *Cornu Copiae Linguae Latinae* (prvotisak iz 1713?), pravom zborniku građe latinske dikcije. Dukat tvrdi i dokazuje da je Orlović unio u Belostenčev rukopis sve one »nerimske riječi« kojima Belostenec nije dopuštao da uđu u *Gazofilacij*. Pozivajući se na predgovor, u kojem se Belostenec ispričava što u rječnik nije unio vlastita imena, Dukat zaključuje da se njihova množina u objavljenoj verziji rukopisa ima također pripisati izdavaču, koji ih je unio ili prema Kirschovu rječniku ili Gesnerovom *Onomastikonu*. Dukat je dokazao da se izdavač poslužio i novim izvorima: izvacima iz Vitezovičeva i Della Bellina rječnika – što je vidljivo iz dopunjena popisa kratica (Ritt, Ard).

Na kraju rasprave Dukat se pozabavio i samim nazivom *Gazophylacium* u naslovu rječnika, kojega je Belostenec, ili vjerojatnije izdavač, preuzeo iz rječnika Georga Matije Koeniga (Georgii Matthiae Koenig, *Gazophylacium Latinitatis*, 1668).

Pa ma kako se na prvi pogled Dukatove tvrdnje činile plauzibilnima, valja upozoriti da ipak počivaju na nesigurnoj argumentaciji. Svodeći čitavu koncepciju Belostenčeva rječnika samo na Calepinusa (»izbor njegova najznatnijeg izvora«), on je negirao Belostenčevo autorstvo na njezinu nepoštivanju. Na to je upozorio i Josip Vončina tvrdnjom da gotovo anonimna izdavača »dovoditi u opoziciju prema Belostencu u najmanju ruku odviše je smjelo. Do svih svojih zaključaka ... kao i u cijeloj studiji Vladoje Dukat dolazi tek pošto je moguće izvore latinske rječničke građe za *Gazofilacij* drastično omedio, svesvi ih na jedinu vrstu: na rječnike...«⁴⁸

⁴⁵ Višejezični rječnik s osnovnim latinskim stupcem ambrozija iz Calepia (mjesto kod Bergama u Italiji), prozvan *Calepinus*, poslužio je kao izvor i uzor nebrojenim leksikografima, pa i hrvatskim. U I. izdanju iz 1502. bio je četverojezičan. U kasnijim izdanjima postaje jedanaestoejezičan. Dukat se služio baselskim jedanaestoejezičnim izdanjem iz 1605. jer se najviše tumačenja Belostenčevih podudara s tim izdanjem.

⁴⁶ Baltazar Krčelić u *Annuama* zapisuje da je »Pater Orlovich Paulinus dictionarium croaticum sub nomine Bellosztenecz editit«.

⁴⁷ V. Dukat, *Izvori Belostenčeva Gazophylacium latino-illyricum*, Rad JAZU, knj. 227, Zagreb 1923, str. 96.

⁴⁸ J. Vončina, *Leksikografski rad Ivana Belostenca*, Dodatak pretisku *Gazophylaciuma*, Zagreb 1973, str. XIV–XV.

U 235. knjizi *Rada* Dukat se god. 1928. javio raspravom *O kompoziciji i vrelima Belostenčeva »Gazophylacium illyrico-latinum«* s nakanom da iznese nove činjenice koje će potvrditi da je najveći dio *Gazofilacija* izrađen davno nakon smrti Belostenčeve. Sada je na udaru bio hrvatsko-latinski dio rječnika. Tome je pridonio i Fancev⁴⁹ koji je nastojao minimalizirati pravi Belostenčev udio u izradbi rječnika. Osnovicu hrvatsko-latinskoga njegova dijela on je pripisao Habdelićevu *Dikcionaru*, ustvrdivši da Belostenec gotovo i nije surađivao na tom dijelu rječnika, već da je to djelo konačnog izdavača – Jerolima Orlovića.

Dukat je svoju raspravu započeo tvrdnjom da nije samo latinski dio rječnika kompilacija, u kojoj je glavni posao autora bio da latinske riječi prevodi na hrvatski, već ni hrvatski dio nije samostalna radnja, budući su i Mikalja i Habdelić i Della Bella davali sastavljaju *Gazofilacija* građu kojom se on obilno služio. Dukat je ukazao na enciklopedički karakter hrvatsko-latinskog dijela rječnika u kojem se nalaze i opće pouke o različitim stvarima (gospodarske pouke, liječničke upute, poslovice, sentence, epigrami), pa je tome bio podređen i izbor leksičke građe, koji je filološki priručnik pretvorio u svojevrni vademecum. Sastavljaju *Gazofilacija* služili su kao izvori Mikaljino *Blago jezika slovinskoga* iz 1649, Habdelićev *Dikcionar* iz 1670. i Della Bellin *Dizionario* iz 1728. Dukat u odnosu ovih vrela prema *Gazofilaciju* slijedi Fanceva.

Mikalja nije mehanički prenošen već je upotpunjavan i prerađivan, iz Della Belle crpljeni su citati, fraze i poslovice. Habdelić je kao kajkavski pisac bio najbliži Belostencu, pa mu je i najviše poslužio. Tvrdnjom Fanceva da je Habdelićev rječnik, koji je služio kao osnova iliričko-latinskog dijela Belostenčeva rječnika, ovdje gotovo doslovce prepisan, pokušalo se potpuno negirati Belostenčevo autorstvo i na taj dio rječnika.

Valja nam se složiti s Josipom Vončinom kad kaže da je činjenica o Belostenčevu ugledanju u Habdelića u drugom dijelu rječnika negiranje autorstva uvelike potpomogla i učinila ga uvjerljivim.⁵⁰

Rječnik Fausta Vrančića

Petojezičnim rječnikom Fausta Vrančića, prvim samostalno tiskanim rječnikom u Hrvata koji će, njemu zahvaljujući, uskoro slaviti 400. obljetnicu leksikografije, bavio se Dukat u raspravi *Rječnik Fausta Vrančića* objavljenog god. 1925. u 231. knjizi Akademijina *Rada*.

Ovaj Šibenčanin (Šibenik, 1551 – Venecija, 1617) obrazovan u Italiji (visoke škole izučio je u Padovi), biskup čanadski, tipičan renesansni um: polihistor, poliglot, izumitelj, pisac i leksikograf, objavio je u Veneciji god. 1595. *Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum, Latinae, Italicae, Germanicae, Dalmaticae et Ungaricae*. Među pet najuglednijih europskih jezika uvršteni su latinski, talijanski, njemački, dalmatinski (čakavski) i mađarski. Rječnik je donio najobičnije i najpotrebnije riječi, »koliko ih treba onaj koji će se jednim od tih jezika služiti u svakidašnjem razgovoru«.⁵¹ Vrančićev dikcionar lišen je idioma, frazeologema, sinonima i gramatičkih napomena. Latinska riječ tumači se jednim

⁴⁹ F. Fancev, *O postanju iliričko-latinskoga dijela Belostenčeva rječnika*, *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, III, str. 150–165.

⁵⁰ J. Vončina, *Leksikografski rad Ivana Belostenca*, op. cit., str. XXI.

⁵¹ V. Dukat, *Rječnik Fausta Vrančića*, *Rad JAZU*, knj. 231, Zagreb 1925, str. 108.

značenjem u preostala četiri jezika. Malena opsega doduše – sadržava 5 000 riječi od svakog jezika, sveukupno 25 000 – bio je cijenjen i utjecajan.

Tri europska leksikografa poslužila su se njime u XVII. st., a posebno značenje imao je za Mađare. »Mađarska se nauka«, piše Dukat, »uopće mnogo zanimala Vrančićevim djelom, jer je rječnik njegov jedan od najstarijih ogleda latinsko-mađarske leksikografije.«⁵²

Danas već povijesna Dukatova rasprava uobičajene je strukture. Najprije je opisan rječnik sa svim sastavnim dijelovima. O Vrančićevu prvom prilogu rječniku: *Vocabula dalmatica que Ungari sibi usurparunt* (tj. hrvatske riječi koje su Mađari posvojili) Dukat ne raspravlja, jer je taj dio rječnika iscrpio Franjo Miklošič u raspravi *Die slavischen Elemente im Magyarischen* iz 1884. godine. Miklošič je Vrančićev pokušaj ocijenio prvim opsežnim istraživanjem te vrsti u nas sa začudno malo grešaka.

Dukat potom prelazi na razmatranje izvora. On se slaže s ocjenom mađarskog znanstvenika Ivana (Janos) Melicha da je rječnik, što se hrvatske i mađarske leksičke građe tiče, samostalno djelo, budući se Vrančić nije mogao služiti mađarskim Calepinom koji tada (Melich drži da je rukopis Vrančićeva rječnika dovršen prije 1586) nije bio mađarski istumačen.⁵³ Što se možebitnih izvora za njemačku i talijansku građu tiče, Dukat je u nedoumici, priznajući da je pitanje teško rješivo (Naš leksikograf znao je vrlo dobro njemački, izvrsno talijanski). Za talijansku građu mogao mu je poslužiti Calepinus (jamačno mletačko izdanje iz 1564. u kojem se latinske riječi tumače hebrejski, grčki i talijanski), nedvojbeno je da je izvor za latinsku leksičku građu bio također Calepinus, vademecum obrazovana svijeta onog vremena. Hrvatska leksička građa počiva na autorovu znanju materinjeg čakavskog govora, kojeg on naziva »dalmatinski«, zato što je najčistiji među slavenskima, kao što je toskanski najčistiji među italjskim jezicima. Ustvrdivši da za 34 latinske riječi Vrančić nije našao hrvatske adekvate, Dukat je to pripisao njegovom nedovoljnom poznavanju hrvatskog jezika. Premda se osjećao Hrvatom, što je s ponosom isticao, Vrančić je, provevši čitav vijek u tuđini, u Italiji, Ugarskoj, austrijskim zemljama, krećući se među Talijanima, Mađarima i Nijemcima pomalo zaboravljao, prema vlastitom priznanju, materinji jezik.⁵⁴

Zadržavši se vrlo kratko na ortografiji rječnika, autohtonoj ali nedosljednoj (Maretić je kritizirao i pružio obilje dokaza na Vrančićevo kolebanje između etimološkog i fonetskog pravopisa), Dukat je prozborio o utjecaju Vrančićeva dictionara na europsku leksikografiju, kao i o posrednom i neposrednom utjecaju njegovu na hrvatske leksikografe. O značaju i utjecaju hrvatskog rječničkog prvenca na Europu Dukat kaže:

»Nema sumnje, da je Vrančićev rječnik u svoje vrijeme bila vrlo znatna književna pojava ne samo za Hrvatsku i Mađarsku, nego i za obrazovane redove ostale Evrope. Njime je prvi put jedan doonda na Zapadu posve nepoznati evropski jezik bio uveden u kolo svoje obrazovanja braće; a i uvedeni već mađarski jezik zaprema mnogo uglednije mjesto u knjižnici Vrančićevoj ... negoli što ga je zapremao u kompendioznom volumenu Calepinusova dictionara ... Interes je za Vrančićevo djelce morao biti velik, a i praktična upotreba njegova dosta znatna, jer se knjiga, koliko možemo suditi, brzo

⁵² Ibid. str. 102.

⁵³ I. Melich, *A magyar szótárirodalom*, Nyelvtudományi Közlemények, sv. 36, 1906. str. 165–169.

⁵⁴ Dukat navodi sljedeće riječi šibenskog leksikografa iz predgovora njegove knjižice *Život nekoliko izabranih divić*, objavljene jedanaest godina poslije rječnika: »(ja) sam malim ditetom budući, kako znati morete, iz naše zemlje izveden i nisam potle vele drugoval sa ljudi našega jazika«.

raširila po Evropi. Zbog hrvatskog i mađarskog dijela te knjige rado su se leksikografi posluživali njome i obilno je iscrpljivali, te se čitav niz rječnika bar od česti osniva na trudu našega Šibenčanina.«⁵⁵

Vrančićevim rječnikom poslužio se njegov suvremenik Talijan Bernardino Baldi u svom rukopisnom mađarsko-talijanskom rječniku (Baldi mađarski uopće nije znao) koji je nastao između 1595. i 1617. *Thesaurus polyglottus* iz 1603. njemačkog humanista i leksikografa Jerolima Megisera prvo je objavljeno djelo koje reflektira utjecaj rječnika Fausta Vrančića. U Megiserovu golemom svejezičnom rječniku latinske riječi tumačene su, ovisno o izvorima, ponegdje na trideset i jednom jeziku. Za čakavsko narječje (jezik »dalmatinski«) poslužio je Megiseru, kao jedino i potpuno iscrpljeno vrelo, Vrančićev rječnik. Poliglotno Megiserovo jezično blago sadržava i sve Vrančićeve i tiskarske omaške. I za mađarski jezik Megiser se poslužio Vrančićem, ali ne i jedino njime. Češki benediktinac, Pražanin Petar Loderecker (Petrus Lodereckerus Pragenus) treći je leksikograf kojemu je izvor Vrančićev rječnik. On je god. 1605. u Pragu objavio *Dictionarium septem diversarum linguarum. Videlicet Latine, Italice, Dalmatice, Bohemice, Polonice, Germanice et Ungarice*.

Vrančićevu petojezičnom konceptu pridodani su ovdje češki i poljski. Općenito se smatralo da ovisnost Lodereckerova djela o svom uzoru ide tako daleko da ga se naprosto može zvati drugim izdanjem Vrančićeva rječnika. Tome mišljenju pridružuje se i Dukat, dokazavši nadalje usku suradnju Vrančićevu na rječniku učena Pražanina, pa čak i autorstvo hrvatskoga predgovora (jednog od sedam na svih sedam jezika što ih donosi rječnik) napisanoga čistim i lijepim hrvatskim jezikom čakavskoga govora. To je Dukat dokazao uspoređenjem predgovora s leksikom Vrančićeva djela *Život nekoliko izabranih divic* objavljena godinu kasnije.⁵⁶

Usporedivši Vrančićev dikcionar s rječnicima ostalih starijih hrvatskih leksikografa Dukat utvrđuje da su se njime najviše služili kajkavski autori rječnika: Habelić, Belostenec i Jambrešić, manje Mikalja i Della Bella. Tek u XIX. st. Vrančićev rječnik ponovno je objavljen. Bio je to vjeran pretpisak sa svim pogreškama I. izdanje kojeg je pripremio i 1834. »na svijet izdao« pod naslovom *Dictionarium pentaglottum* Mađar Josip Török.⁵⁷

Četiristoljetna hrvatska leksikografija zauzima časno mjesto među leksikografijama zapadnoeuropskog kruga, zahvaljujući navlastito onoj komparativnoj na čelu s Vrančićevim rječnikom, a Dukatova rasprava, danas već od povijesna značenja, najpotpuniji je prikaz temeljnog djela hrvatske leksikografije.

⁵⁵ V. Dukat, *Rječnik Fausta Vrančića*, op. cit., str. 114.

⁵⁶ *Blago jezika slovinskoga*, hrvatsko-talijansko-latinski rječnik Jakova Mikalje objavljen 1649–1651. uobičajilo se nazivati prvim rječnikom s osnovnim hrvatskim leksičkim fondom. Zaboravlja se pri tome da se u Vrančić-Lodereckerovom dikcionaru javlja i hrvatsko-latinski registar na osnovi Vrančićeva djela. Tako Vrančiću uz primat prvoga hrvatskog leksikografa pripada i onaj prvog autora rječnika s osnovnim hrvatskim leksičkim fondom (usp. V. Putanec, *Apostile...*, *Čakavska rič*, br. 2, Split 1971.)

⁵⁷ Zagrebačka izdavačka kuća Liber objavila je god. 1971. četvrto bibliofilsko izdanje Vrančićeva rječnika. Bio je to pretpisak venecijanskoga prvotiska iz 1595. Za ovu prigodu izdanje je opremljeno pogovorom Ljudevita Jonkea, te hrvatsko-latinskim rječnikom što ga je prema Vrančiću postupkom obrata izradio Valentin Putanec. God. 1990. objavljuje časopis *The Bridge (Most)* ponovno pretpisak izvornika, ali u ponešto smanjenom formatu. Izostavljeni su Jonkeov pogovor i Putanec hrvatsko-latinski rječnik. Za ovo peto izdanje napisao je Radoslav Katičić kraći predgovor. Šesto izdanje Vrančićeva Dikcionara objavio je, također u obliku pretpiska gotovo jednaka četvrtom izdanju, *Novi Liber* u siječnju 1992.

Dubrovačko izdanje Dellabellina »Dizionarioja« Katančićeva kritika Dellabellina rječnika

Talijanski misionar i naturalizirani Dubrovčanin, isusovac Ardelio Della Bella (Foggia, 1655 – Split, 1737) za potrebe misionara u našim krajevima, sastavlja i u Mlecima objavljuje god. 1728. komparativni talijansko-latinsko-hrvatski rječnik *Dizionario Italiano, Latino, Il-lirico*, jedan od najboljih i najvećih (oko 30 000 riječi) naših starih rječnika. Riječi su popraćene s oko 5 000 citata iz rukopisnih i objavljenih djela dubrovačkih i dalmatinskih književnika XVI. i XVII. st., pa je tako Della Bellin rječnik i prvi izrađen na književnoj osnovi. Opremljen je uvodnim pravopisnim dijelom, pridodana mu je i kratka gramatika »ilirskoga« jezika na talijanskom, pisana prema Bartolu Kašiću te indeks latinsko-talijanski (*Index Latino-Italicus*) s oko 18 000 riječi. Rječnik upravo impresionira sjajnim poznavanjem hrvatskoga jezika, utoliko više što ga je izradio stranac.

Drugo izmijenjeno i dopunjeno izdanje (»prima edizione ragusea«) priredio je i izdao u Dubrovniku 1785. dubrovački kanonik i duhovni pisac Petar Bašić. Zanimljivo je da se ime priređivača u rječniku nigdje ne navodi, pa za njega doznajemo preko Appendinia (*Notizie istorico-critiche sulle antichità, storia e letteratura de' Ragusei*).

Prvim izdanjem Della Bellina rječnika Dukat se bavio tek uzgred. God. 1929. u Akademijinom *Radu* objavio je raspravu *Dubrovačko izdanje Dellabellina »Dizionarioja«*, a u *Rešetarovom zborniku* objavljenom u Dubrovniku 1931. raspravu *Katančićeva kritika Dellabellina rječnika*.

Navešt ćemo kratko prerađbe i izmjene koje je u dubrovačko izdanje unio izdavač: uklonjen je latinsko-talijanski indeks, Della Bellin pravopis je prerađen (više hrvatski nego talijanski), što se neizbježno odrazilo na abecedni slijed leksema,⁵⁸ unesene su nove riječi, brojne kovanice, oko 200 toponima (Dukat ih je nabrojio 211), fraze i poslovice; književni citati su prošireni i zbog unosa novih leksema. Uporabom usporednog postupka Dukat se osvrnuo na sve Bašićeve intervencije: prerađbu hrvatske ortografije (prema Ignjatu Đurđeviću [Đorđiću] kako ju je on izložio u predgovoru *Uzdasi Mandaljene pokornice*) ne smatra sretnom (nezgrapni trigrami i dalje su zadržani). Premda je Bašić temeljito preradio Della Bellin katalog pisaca (*Catalogo degli Autori citati abbreviamente nel Dizionario*) te uveo i nove, nesređeno i površno lociranje Della Bellinih književnih citata te označavanje izvora, ni on nije znatno dotjerao (osim što je uz ime pisca naveo i djelo gdje je to Della Bella bio propustio).

Dukat se posebno bavio Bašićevim dopunama značenja, one se najčešće svode na vlastite kovanice. Da dokaže kako Bašić u oblikovanju jezičnih novotvorina nije imao sreće, Dukat je iznio čitav »rukovijet« primjera. Evo ih tek nekoliko: *cjevočnik*, *zvjezdčnik* (dalekozor, teleskop), *nebodvojnici* (blizanci, zvijezde Zodiijaka), *dobnik vodotočni* (vodena ura), *skladnopsisje* (pravopis).⁵⁹

⁵⁸ Najveća izmjena u talijanskoj ortografiji sastojala se u uklanjanju *h* u novom pravopisu, što je imalo za posljedicu poremećaj u redoslijedu riječi: *avere*, *Ebreo*, *uomo*, *oggi* (umjesto *havere*, *Hebreo*, *huomo*, *hoggi*).

⁵⁹ Della Bella je i sam stvarao neuspjele kovanice. Tako »editio princeps« donosi: *kopnomjerac* (geometar, mjerik), *kopnoraspisalac* (geograf), *djecovođa* (pedagog), *djecovođenje* (pedagogija), *biseroznanac* (draguljar), *skupnoprošenje* (procesija), *pritankopojnik* (sopran) itd.

Dukat odobrava unos novih toponima, jer je u tome prvo izdanje bilo manjkavo, dok Bašićevo uvođenje rusizama i polonizama smatra nepotrebnim.

Dukatu svojstvenom brižljivošću i točnošću osvijetljena je »edizione ragusea«. Za žaljenje je, međutim, što Dukat svojom istraživačkom energijom nije jednako obujmio i Della Bellin »editio princeps«, već je to uradio tek ovlašt u raspravi *Katančićeva kritika Dellabellina rječnika*.

Slavonski znanstvenik i književnik, franjevac Matija Petar Katančić (1750–1825) objavio je u Budimu 1798. filološku raspravu o prvom izdanju Della Bellina rječnika.⁶⁰ U svom kritičkom osvrtu prigovorio je Katančić Della Belli na mnoštvu citata, na davanju prednosti dubrovačkome govoru, što ne navodi izvore kojima se služio, gramatičke i leksikografske, što rječniku nedostaju mnoge riječi, što bez potrebe bilježi akcente, što mu je pravopis isuviše zamršen i teško čitljiv. Dukat je, dakako, većinu ovih prigovora otklonio, a Della Belli uputio sljedeći hvalospjev:

»Mi danas o Dellabellinu djelu sudimo drukčije pa umjesto da mnogo prigovaramo (najposlije svakom se rječniku može prigovoriti), mi smo zahvalni učenom Talijancu, što je, premda rodom tuđinac, pokazivao toliko ljubavi za naš jezik i ostavio nam u baštinu jedno kraj svih nedostataka vrlo vrijedno i zaslužno djelo.«⁶¹

Voltićevo »Ričoslovník«

Istranin i gorljivi ilirac Josip Voltić (Tinjan, 1750 – Beč, 1825) nije bio školovan filolog, već praktičar, darovit, marljiv čovjek i znalac jezika. Kao privatni učitelj jezika za potrebe svog učenika, Talijana baruna Steffanea, izradio je Voltić i god. 1803. uz financijsku pomoć baruna, objavio u Beču hrvatsko-talijansko-njemački rječnik: *Ričoslovník iliričkoga, italijanskoga i nimačkoga jezika s jednom pridpostavljenom gramatikom ili pismenstvom*. Osnovni fond rječnika je čakavski uz štokavizme i kajkavizme.

U svojoj raspravi Dukat se osvrnuo na Voltićeve izvore, navlastito hrvatske leksičke građe, strukturu i namjenu rječnika. Posluživši se statističkom analizom slova O, Dukat je dokazao da rječnik nije originalno djelo te da leksikograf hrvatsku leksičku građu crpi iz pet izvora: Mikalje, Della Belle, Belostenca, Jambrešića i prvog dijela Stullieva rječnika. Dukat se nije složio s kritičkim primjedbama Dobrovskog i Milčetića o hotimičnom unosu u rječnik bohemizama, polonizama i rusizama. Voltić ih je, dokazuje on, preuzeo bona fide od Mikalje, Stullia i II. izdanja Della Belle.

Talijanska i njemačka leksička građa čini se da je autohtona. Određene neispravnosti u razrješavanju talijanskih i njemačkih paralelizama posljedica su upravo oslanjanja Voltića na vlastito znanje tih jezika. Ovdje se Dukat slaže s ranije izrečenom ocjenom Ivana Milčetića.⁶²

Neveliki priručni rječnik (sveukupno 17 000 riječi) imao je sasvim praktičnu namjenu. Voltić ga je izradio ponukan željom i potrebom svog bogatog učenika.⁶³ Da bi udovoljio

⁶⁰ U djelu *De Istro eiusque adcolis Commentatio* (Proučavanje Istre i njezina okoliša), Budim 1798.

⁶¹ V. Dukat, *Katančićeva kritika Dellabellina rječnika*, Zbornik iz dubrovačke prošlosti Milanu Rešetaru (Rešetarov zbornik), Dubrovnik 1931, str. 475.

⁶² I. Milčetić, *Josip Voltić, Spomen-cvijeće iz hrvatskih i slovenskih dubrava*, Zagreb 1900, str. 416.

⁶³ Friulanac Franjo Maria Carnea Steffaneo bio je dvorski savjetnik i carski povjerenik za Istru, Dalmaciju i Albaniju.

svom visokom naručitelju i unio što više riječi, Voltić im ograničava značenja, donoseći samo najosnovnija. Istoznačnice su svedene na najmanju mjeru, suptilnih razlika među riječima nema, kao ni njihovih opisa, a uočljiv je posvemašnji nedostatak frazeologije i idiomatskih izričaja. Priručni karakter rječnika diktirao je, dakle, visoku selektivnost leksike.

Danas Voltićev *Ričoslovnik* nije na cijeni kao nekad. »Ali dobra se volja ne smije poricati njegovu autoru. S pravom veli Milčetić: »Mi se čudimo, da Istranin, odgojen u tuđem duhu, mogaše napisati i ovaki rječnik.«⁶⁴

Richter–Ballmann–Fröhlichov rječnik

Vladoje Dukat je u *Prilozima za književnost, jezik, istoriju i folklor* god. 1933. objavio studiju iz povijesti hrvatske leksikografije kojom je podsjetio na već zaboravljeni dvosveščani hrvatsko-njemački i njemačko-hrvatski rječnik autora Richtera, Ballmanna i Fröhlicha.

Prvi »ilirsko-nemački« dio »rukoslovnika« objavljen je u Beču god. 1839, a drugi »nemačko-ilirski« 1840, također u Beču. Dukat nas detaljno upoznaje s poviješću rječnika, njegovim autorima i izvorima. Doznajemo da je izdavač bio Adolf Richter. Tko je bio Adolf Ballmann, koji je izradio prvi dio rječnika, Dukat nije poznato. Ballmann je samo započeo drugi dio »rukoslovnika« kojeg je izradio Rudolf Fröhlich (Veselić).

Prvom dijelu rječnika za osnovu je poslužio Voltićev *Ričoslovnik* koji je gotovo u cijelosti prenesen u »rukoslovnik«, uključivši i sve tiskarske greške. Vukov rječnik iz 1818. bio je drugi izvor Ballmannu, no znatno manje korišten. Stullievo *Rječosložje* treći je izvor kojim se Ballmann služio. Drugi dio »rukoslovnika«, što ga je uglavnom izradio Fröhlich, prvi je njemačko-hrvatski rječnik u Hrvata. Dukat nas upoznaje s brojnim vrelima kojima se Fröhlich služio te zaključuje kako je posao loše obavio radi slabog poznavanja hrvatskoga jezika.

»Što se tome rječniku – premda je prvi njemačko-hrvatski rječnik – trag zameo, razlog je u tome, što je djelo vrlo loše, na brzu ruku izrađeno i od nepoznatih lica... njemačko-hrvatski dio brzo je pao u zaborav, kad je god. 1842. izašao na svijetlo njemačko-hrvatski *Slovar* Mažuranića i Užarevića. I tako vršimo samo dužnost historika, kad tome promašenom djelu obnavljamo spomen.«⁶⁵

Ova Dukatova rasprava značajan je prinos povijesti hrvatske leksikografije. I u njoj dolaze do izražaja mnoge odlike Dukatova znanstvenog rada, pomno traganje za izvorima, isticanje značaja analiziranoga djela, sveobuhvatnost i jasnoća eksplikacije.

Rječnik Mažuranića i Užarevića

Njemačko-hrvatski rječnik Mažuranića i Užarevića (*Němačko-ilirski Slovar sastavljen po I. Mažuraniću i Dru J. Užareviću*, Agram 1842), prvo je značajnije leksikografsko djelo hrvatskog preporoda te prvo objavljeno Gajevim (»organičkim«) pravopisom. Ljudevit Gaj, nakladnik i izdavač rječnika poziva u *Danici ilirskoj* od 10. travnja 1841. na »predplatu na pèrvi ilirski rječnik ili slovar s organičkim pravopisom« te obavještava svoje čitatelje kako je

⁶⁴ V. Dukat, *Voltićeve Ričoslovnik, Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, knj. IX, Beograd 1929, str. 31.

⁶⁵ V. Dukat, *Richter–Ballmann–Fröhlichov rječnik, Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, knj. XIII, sv. 1–2, Beograd 1933, str. 1–2.

pozvao gospodu advokata Ivana Mažuranića i doktora medicine Jakoba Užarevića da poduzmu izradbu ovog golemog narodnog djela. Prvi njemačko-ilirski slovar, stoji u proglasu, sadržavat će više od 45 000 »iz najboljih njemačkih slovara izvađenih i u čisti ilirski jezik, duhu i naravi njegoj saskim shodno i primérno prevedenih réčih i izrazah ... postavljani su iza svake réči spolovi, za njimi pako sva razlika znamenovanja u kojih se réč ista u različitim zgoda trébuje, a napokon gdě valja, svakojaka izabrana izréčja, i njemački i naški načini izražénja, za istumačiti i koliko je moguće objasniti gděkoja téža mésta u jednom i drugom jeziku.«

Kako bi upozorio na dobar odjek koji je ova preporodna i domoljubna akcija imala, Dukát navodi više hrvatskih i slavenskih časopisa u kojima su izašle vijesti o rječniku kao i prve kritičke sudove, nepovoljne (Aleksandar Andrić) i povoljne (Jagić, Budmani, Šafařík). Dukát ovaj rječnik, unatoč svim njegovim nedostacima, povoljno ocjenjuje, jer je obilježio znatan napredak u povijesti hrvatske leksikografije i jer je to prvi moderni rječnik u koji su autori pokušali uvrstiti civilizacijski, književni i znanstveni fond jezika koji se tek oblikovao. Mažuranić i Užarević morali su gotovo ni od čega stvarati znanstvenu i tehničku terminologiju. U tom pogledu prethodnici rječniku, uključivši tu i Vukov rječnik, ne mogu se s njim mjeriti i za njim daleko zaostaju.

U sljedećem odjeljku Dukát se daje u potragu za izvorima. Autori rječnika ugledali su se, ponajviše zbog njemačkih tumačenja, u rječnike Voltića, Vuka i Ballmann–Fröhlicha, ali su se njima služili vrlo selektivno. Opet će Dukát posegnuti za komparativnom metodom. Voltić je malo poslužio, Ballmann–Fröhlichov neuspjeli leksikografski rad nije bio od velike koristi. Razmatrajući tristo nasumce odabranih leksema iz Vukova rječnika (ustvari riječ je o Kopitarovu dijelu rječnika, jer su njemačke paralele njegove), Dukát nalazi da je u Mažuranić–Užarevićev rječnik od njih ušlo nešto manje od četvrtine. Od starijih rječnika najviše se zagledalo u Stulliev. Neke su riječi ostale bez potvrde (*razizemlje, sprat, sablast*) pa Dukát uzima da su unesene iz Mažuranićeva materinjeg govora.

U analizi inojezičnog slavenskog leksika Dukát se služi radovima Tome Maretića i Antona Breznika. Jedan od najzanimljivijih je odjeljak posvećen neologizmima. Iz rječnika Dukát je izlučio uspjele i manje uspjele, u ovom rječniku prvi put objavljene kovanice, koje će dvadeset godina kasnije mahom usvojiti i Šulek, ponegdje uz modifikacije:

brodolumje (Š.: *brodolum*), *cjenik*, *čudorednik*, *gromovod* (Š.: *munjovod*), *izlika*, *kišobran*, *padobran*, *prsobran*, *lutkar*, *mjenica*, *opaska*, *pilana*, *predigra*, *prpošan*, *ruševine*, *sisaljka*, *sitnozor*, *sladoled*, *slastice*, *steznik*, *stratište*, *zvezdarnica*, *živoder* itd.

Već i ovaj nepotpuni odabir neologizama svjedoči o »modernosti« i životnosti rječnika.⁶⁶

Završni dio ove upečatljive, efektne i informativne rasprave Dukát je posvetio autorstvu rječnika. Da je glavninu posla obavio, stranim jezicima inače vješt Mažuranić (pored slavenskih jezika poznao je latinski, njemački, talijanski, francuski, engleski i mađarski), Dukát je potvrdio navodima Tadije Smičiklase i Vladimira Mažuranića, sina Ivanova. U raspravi on inače stalno rječnik naziva (kratkoće radi?) Mažuranićevim.

⁶⁶ Evo i nekoliko neuspjelih novotvorina: *kolesovati*, *kopatno* (fossil), *krvoplah*, *listobod* (njem. Briefstecher), *samoistvo* (Š.: *sebičnost*, *samoživost*), *trboslovac* (Š.: *trbozborac*)...

Na kraju osvrnuo se Dukat ne samo na povezanost već i ovisnost Šulekova njemačko-hrvatskog rječnika iz 1860. o leksikografskom djelu Mažuranića i Užarevića:

»Nitko neće Šulekovu rječniku poricati njegovu veliku vrijednost, ali ne treba ni M-evu zakratiti dužno poštovanje. M-ev je rječnik nesamo dvadesetak godina starije djelo, već i jedan od temelja na kojima je izgrađen Šulekov rječnik, naročito za onu građu koja obema rječnicima daje moderni karakter.«⁶⁷

Crtice o Šulekovu njemačko-hrvatskom rječniku

God. 1939. objavio je Dukat u *Ljetopisu JAZU* raspravicu o deceniju dugim peripetijama koje su pratile izradbu Šulekova dvojezičnog njemačko-hrvatskog rječnika. Potreba za priručnikom sa službenim i znanstvenim nazivljem naglo je porasla god. 1848 (Mažuranić–Užarevićev rječnik već je tada smatran zastarjelim), kada je hrvatski jezik »naprečac« uведен u urede, sudove i škole. Šulek se, na nagovor namjesnika banske časti Mirka Lentulaja prihvatio rada na rječniku (bio je tada član odbora za hrvatsku pravnu terminologiju), pa je pretplata otvorena već 1852. godine. Iz više razloga, zbog prevelike savjesnosti, ali i nespremnosti Šulekove za takav pothvat, rad na rječniku odužio se, da bi konačno »post tot discrimina rerum ... osvanuo u godini kada je skršen apsolutizam ... u dućanskom izlogu Županove tiskare«. ⁶⁸ Hrvatska leksikografija dobila je ovim djelom jedan od najboljih svojih dvojezičnih rječnika koji je uz obilje pučkoga štokavskog blaga donio i mnoštvo neologizama.

Slovenačke riječi u Šulekovu rječniku

U nastojanju da izbjegnu jezične novotvorine hrvatski leksikografi oslon traže u slavenskim jezicima, navlastito češkom, ruskom, pa i slovenskom, crpeći iz njih posuđenice. Na njih osvrnuo se u svojoj raspravi (*Utjecaj slovenskih rječnika na srpskohrvatske*) 1931. godine slovenski jezikoslovac Anton Breznik. Prema Brezniku Bogoslav Šulek od svih hrvatskih leksikografa najviše se koristio slovenskim posuđenicama; u svoj njemačko-hrvatski rječnik on je uvrstio stotinjak riječi, crpeći mahom iz rječnika Janežiča i Cigalèa. Dukat je u raspravi *Slovenačke riječi u Šulekovu rječniku*⁶⁹ osporio Breznikovo navođenje niza posuđenica, jer su se one, kako to svjedoče stariji rječnici, i ranije u hrvatskom jeziku rabile, pa se slovenska »posuđenica« svodi na novo značenje.

Dukat se posebno zadržao na posuđenicama *glasovir* i *glazba*. Prema Brezniku riječ *glasovir* je Šulek preuzeo iz Janežičeva rječnika, premda je Maretić krivio Šuleka što je stvorio tu lošu kovanicu. Dukat je, međutim, opovrgao Breznikovu tvrdnju prema kojoj bi *glazbu* Šulek također uzeo iz Janežiča, budući se on prvi njome poslužio najprije u obliku *gudba* u *Danici ilirskoj*⁷⁰ a potom kalkom *glasba* u *Danici horvatskoj, slavonskoj i dalmatinskoj*.⁷¹

⁶⁷ V. Dukat, *Rječnik Mažuranića i Užarevića*, Rad JAZU, knj. 257 Zagreb 1937, str. 132.

⁶⁸ V. Dukat, *Crtice o Šulekovu njemačko-hrvatskom rječniku*, *Ljetopis JAZU*, sv. 52, Zagreb 1938/39, str. 214.

⁶⁹ V. Dukat, *Slovenačke riječi u Šulekovu rječniku*, *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, knj. XVIII. sv. 1–2, Beograd 1938.

⁷⁰ *Danica ilirska*, br. 52, 24. XII. 1842 (članak *O važnosti narodne nošnje*).

⁷¹ *glasba*, kalk prema češkom *hudba* (*hud* = *glas* + *ba*). Navodimo mjesto gdje Šulek po prvi put rabi kalk *glasba* (u *Danici* ... br. 14, 6. III. 1844. članak *Sđdiljke ili besēde u Zagrebu*): »Svārha ovim sastankom biaše

Ivan Trnski i Šulekovi rječnici

U posljednjoj svojoj leksikološkoj studiji (objavljena je u 277. knjizi *Rada HAZU* god. 1943), vrlo omašnoj (64 stranice), s brojnim egzemplifikacijama bavio se Dukat jezičnim raspravama Ivana Trnskoga i njihovim utjecajem na leksik Šulekova njemačko-hrvatskoga rječnika.

Ivan Trnski (1819–1910) – gorljivi ilirac, pripovjedač i stihotvorac, prvi predsjednik Društva hrvatskih književnika, bio je Šuleku najvažnijim suradnikom na dvojezičnom njegovu rječniku iz 1860. Dokaze za obilnu suradnju ove dvojice, koje je vezivalo iskreno prijateljstvo i duhovno srodstvo, Dukat crpi iz više jezičnih rasprava Ivana Trnskog i njegova književnog rada.

God. 1844. objavljuje Trnski u *Vijencu* niz članaka pod naslovom *Ivana Trnskoga opravdaj zamjeranih mu osebina* pa napominje kako se od 1835. bavi jezikom (»dotjerivanjem hrvatštine«), skuplja narodne riječi i izričaje te ih šalje Šuleku. Analizom leksičke građe, posebice imenica, pridjeva i priloga, Dukat ustvrđuje određene veze sa Šulekovim rječnikom. God. 1874. Trnski piše za *Vijenac* (tada uvelike pomaže Šenoi u uređivanju časopisa) jedanaest članaka pod naslovom *Dopisnici uredništva* zalažući se, brojnim savjetima i korisnim uputama, za uklanjanje germanizama. Primjeri iz članaka mogu poslužiti čvrstim dokazom za obilnu suradnju na rječniku. U 172. knjizi Akademijina *Rada* tiska Trnski god. 1908. jezičnu raspravu *Rodu o jeziku*. Iz nje Dukat izlučuje niz primjera, ukazujući posebice na one koji potvrđuju vezu sa Šulekovim rječnikom.

Suradnja Trnskog na *Hrvatsko-njemačko-talijanskom rječniku znanstvenog nazivlja*, drugom velikom leksikografskom radu Šulekovu, nije od većeg značenja. U Šulekovu *Jugoslavenskom imeniku bilja* Trnski nije surađivao.

Udio Trnskoga u složnoj suradnji oko prvoga velikoga leksikografskog djela Šulekova toliki je, smatra Dukat, »da bi na nadpisnom listu rječnika opravdano pristajalo i ime glavnog suradnika njegova, onako kako u Užarevićevu rječniku (1842) nahodimo na nadpisnom listu i ime Ivana Mažuranića.«⁷²

ZAKLJUČAK

Iz dosada izloženoga uočljive su ključne odrednice Dukatove znanstveno-istraživačke metode. Njegov znanstveni interes širi se od epicentra u sve širim koncentričnim krugovima, sve dok istraživačka sonda ne dosegne krajnje granice uzročnih sveza među događajima u povijesnom procesu. Njegova akribičnost i prividna digresivnost samo su posljedice brižnog proučavanja činjenica, tj. ukupnosti svih čimbenika u interakciji. Današnjem književnom povjesničaru, kritičaru i filologu podjednako, Dukatov biografizam i filološki pozitivizam, njegova svrhovita digresivnost i naglašena eksplikativnost činit će se ne samo »nemodernim« i nepotrebnim, već i odbojnim, budući da suvremena književnoznanstvena i lingvistička raščlamba svojom metodologijom i gotovo netransparentnim teorijskim meta-jezikom pretpostavljaju komunikaciju s visokoobrazovanim i dobro upućenim čitateljem.

plemenita zabava, sredstvom razgovorah, pjevanja, deklamiranja i glasbe (muzike) ... Za njim uze drugi gusle i odvede nam duše u divne predjele glasbe i fantazije«.

⁷² V. Dukat, *Ivan Trnski i Šulekovi rječnici*, *Rad HAZU*, knj. 277, Zagreb 1943. str. 64.

Dukatova jasnoća izričaja, istraživanje i opisivanje svih arhivski dostupnih činjenica te posvemašnje vladanje materijom (koje mjestimice prelazi u isuviše iscrpno detaljiziranje), olakšavaju komunikaciju s čitateljem koji ostaje svestrano obaviješten i potaknut na vlastito upoznavanje tako predočene građe. Popularizatorski karakter Dukatova pisanja, karakterističan za njegovu »anglističku fazu«, ostaje u srži neizmijenjen, no on u njegovoj »književno-kritičkoj i leksikološkoj fazi« biva neizbježno dopunjen znanstvenim instrumentarijem i impresivnom akribijom.

Vladoju Dukatu ostajemo zahvalni za mnoga znanstvena otkrića: obasjao je sjajnim svjetlom više zaboravljenih djela i upoznao nas s njihovim autorima, približio nam naše stare i novije rječnike i upozorio na njihovu važnost u višestoljetnom razvoju hrvatske leksikografije. I ovi reci, ne samo u znak harnosti napisani, dug su prema tom umnom i neumornom istraživaču hrvatskoga kulturnog naslijeđa.

U Zagrebu, 16. prosinca 1991.

BIBLIOGRAFIJA

Filološki radovi

- Jambrešićev *Lexicon Latinum*, Rad JAZU, knj. 162, Zagreb 1905.
Izvori Belostenčeva *Gazophylacium latino-illyricum*, Rad JAZU, knj. 227, Zagreb 1923.
Rječnik Fausta Vrančića, Rad JAZU, knj. 231, Zagreb 1925.
O kompoziciji i vrelima Belostenčeva *Gazophylacium illyrico-latinum*, Rad JAZU, knj. 235, Zagreb 1928.
Dubrovačko izdanje Dellabellina *Dizionarioja*, Rad JAZU, knj. 237, Zagreb 1929.
Volčićev *Ričoslovník*, Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, knj. 9, Beograd 1929.
Katančićeva kritika Dellabellina rječnika, Zbornik iz dubrovačke prošlosti Milanu Rešetaru o 70-oj godišnjici života, Dubrovnik 1931.
Richter–Ballmann–Fröhlichov rječnik, Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, knj. 13, sv. 1–2, Beograd 1933.
Rječnik Mažuranića i Užarevića, Rad JAZU, knj. 257, Zagreb 1937.
Critice o Šulekovu njemačko-hrvatskom rječniku, Ljetopis JAZU, sv. 52, Zagreb 1938/39.
Slovenačke riječi u Šulekovu rječniku, Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, knj. 18, sv. 1–2, Beograd 1938.
Ivan Trnski i Šulekovi rječnici, Rad HAZU, knj. 277, Zagreb 1943.
Hrvatske preradbe Grigelyevih *Institutiones Grammaticae*, Rad JAZU, knj. 172, Zagreb 1908.

Studije iz hrvatske kulturne i književne povijesti

- Život i književni rad Ivana Krizmanića, Rad JAZU, knj. 191, Zagreb 1912.
Fra Grgo Martić i Vilim Korajac, Rad JAZU, knj. 206, Zagreb 1915.
Pater Gregur kapucin (Juraj Malevac), kajkavski književnik XVIII. vijeka, Rad JAZU, knj. 207, Zagreb 1915.
Nekoliko dodataka k raspravi: Život i književni rad Ivana Krizmanića, Ljetopis JAZU, sv. 31, Zagreb 1916.
Dvije tri o životu i književnom radu Požežanina Antuna Nagya, Rad JAZU, knj. 214, Zagreb 1916.
Lovrenčićev *Petrica Kerempuh*, knj. 220, Zagreb 1919.
O književnom i naučnom radu Adama Alojzija Baričevića (1756–1806), Rad JAZU, knj. 224, Zagreb 1921.

LITERATURA

Rječnici

- Faust Vrančić, *Dictionarium Quinque Nobilissimarum Europae Linguarum, Latinae, Italicae, Germanicae, Dalmaticae et Ungaricae*, Venecija 1595.
Ivan Belostenec, *Gazophylacium seu Latino-Illyricorum Onomatum Aerarium, Latino-Illyricum/Illyrico-latinum*, Zagreb 1740.
Jambrešić, *Lexicon Latinum Interpretatione Illyrica, Germanica, Et Hungarica Locuples, in Usus Potissimum Studiosae Juventutis Digestum*, Zagreb 1742.
Ardelio Della Bella, *Dizionario Italiano-Latino-Illirico*, Dubrovnik 1785.
Josip Voltić (Volliggi), *Ričoslovník Illiričkoga, Italianskoga i Nimačkoga Jezika s jednom pridpostavljenom Grammatikom illti Pismenstvom*, Beč 1803.
Adolf Miroslav Richter i Adolf Joz. Ballmann, *Ilirsko-nemački i nemačko-ilirski Rukoslovník ... Polag najsigurnijih i najboljih izvorah*, Beč 1839.
Ivan Mažuranić i Jakov Užarević, *Njemačko-ilirski Slovar*, Zagreb 1842.
Bogoslav Šulek, *Njemačko-hrvatski Rječnik*, Zagreb 1860.

Ostali izvori

- Znameniti i zaslužni Hrvati 925–1925, Zagreb, 1925.
Hrvatska enciklopedija, sv. 5, Zagreb 1945.

- Enciklopedija Jugoslavije I. izd. knj. 3, Zagreb 1958.
- Leksikon pisaca Jugoslavije, sv. 1, Novi Sad 1972.
- Enciklopedija Jugoslavije II. izd. knj. 3, Zagreb 1984.
- Južnoslovenski enciklopedički rječnik, Pitanja za autobiografiju.
- Rudolf Filipović, Počeci anglistike u Hrvatskoj (s bibliografijom radova s područja anglistike), Zbornik radova Filozofskog fakulteta, knj. 1, Zagreb 1951.
- Rudolf Filipović, Englesko-hrvatske književne veze, Zagreb 1972.
- Igor Gostl, Pogled na povijest enciklopedistike ... Republika, god. 44, br. 11–12, Zagreb 1988.
- Igor Gostl, Višejezični rječnici u Hrvata, Jezik, god. 38, br. 2, Zagreb 1990.
- Ivan Milčetić, Josip Voltić, Spomen cvijeće iz hrvatskih i slovenskih dubrava, Zagreb 1900.
- August Musić, Vladoje Dukat, Ljetopis JAZU, sv. 42, Zagreb 1928/29.
- Valentin Putanec, Dva priloga za našu bibliografiju, Grada za povijest književnosti hrvatske, JAZU knj. 21, Zagreb 1951.
- Valentin Putanec, Apostile uz Dictionarium Quinque Nobilissimarum Europae Linguarum (1595) Fausta Vrančića, Čakavska rič, god. 1, br. 2, Split 1971.
- Josip Vončina, Leksikografski rad Ivana Belostenca, Dodatak pretisku Gazophylaciuma, Zagreb 1973.
- Josip Vončina, Vrančićev rječnik, Filologija, knj. 9, Zagreb 1979.
- Danica ilirska, br. 52 (24. XII. 1842)
- Danica ilirska, br. 14 (6. III. 1844)

THE RESEARCH WORK OF VLODOJE DUKAT IN CROATIAN PHILOLOGY, LITERARY CRITICISM AND ANGLISTICS

SUMMARY. The author's work consists of four sections. The first one lays out an exhaustive biography of Vladoje Dukat (Zagreb, 1861–1944), and the remaining three sections deal with various aspects of his remarkably extensive opus, in which the author discerns three dominant areas: activities concerning Anglistics, literary criticism and lexicological studies.

Vladoje Dukat, beside Natalija Wickerhauser and Aleksandar Lochmer, is one of the founders of Croatian Anglistics. His Anglistics output is very diverse; it includes translations, travel-records, occasional reviews of English authors, works dealing with Croatian-English literary comparisons and influences, an English literature reader, and Dukat's chief achievement, a history of English literature written in Croatian. A large part of his studies deals with Croatian literature, and the most important of them are those concerning kajkavian literature.

Dukat's philologic work almost entirely consists of lexicological studies. In the two decades of his work on dictionaries Dukat wrote several exceptional treatises concerning the history of Croatian lexicography, using comparative method in his lexicological analysis, and thoroughly examining the sources that lexicographers had used. From the four-century old, Croatian lexicography Dukat chose as the object of his studies the dictionaries both from the early period and the period of Croatian Revival (Jambrešić, Belostenec, Vrančić, Della Bella, Voltić, Richter-Ballmann-Fröhlich, Mažuranić, Užarević, Šulek).

In the final part of his paper the author points at the clarity of Dukat's style, examination and description of the facts accessible through the archives, and his handling of the sources. Dukat, the author concludes, shed bright light on many forgotten works and authors, drew near old and new dictionaries and pointed at their significance in the centuries-old development of Croatian lexicography.

Since the rich, voluminous and in many respects pioneering work of Vladoje Dukat has been consigned to oblivion during the last few decades, the author's paper is a certain homage to the prominent Croatian philologist, literary historian and Anglicist who enriched and indebted the literary and cultural history of the Croatian people.